

ARGUS

Schijnheilig schoof de rivier zijn water naar de zee. 4

FOTO CULTUURCENTRUM KAPPELEN

Nooit alleen

Rick de Leeuw werd opnieuw een rocker. 14

Wintertijd Harry blufte zich door de tijdgeest. 21

Populisten De Vlaamse vrienden van Wilders. 8

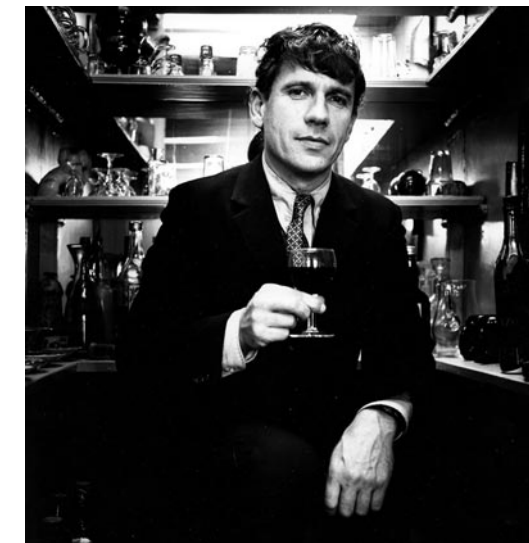

FOTO VINCENT AMBIEZEL

Eigen erf

Zou Reve PVV hebben gestemd? 18

FOTO BERT NIEUWIS

Kartika

De dochter van Soekarno woont heel gewoon in Amsterdam. 10

MICHEL WIDJEVELD M E N S I N D E K O S M O S

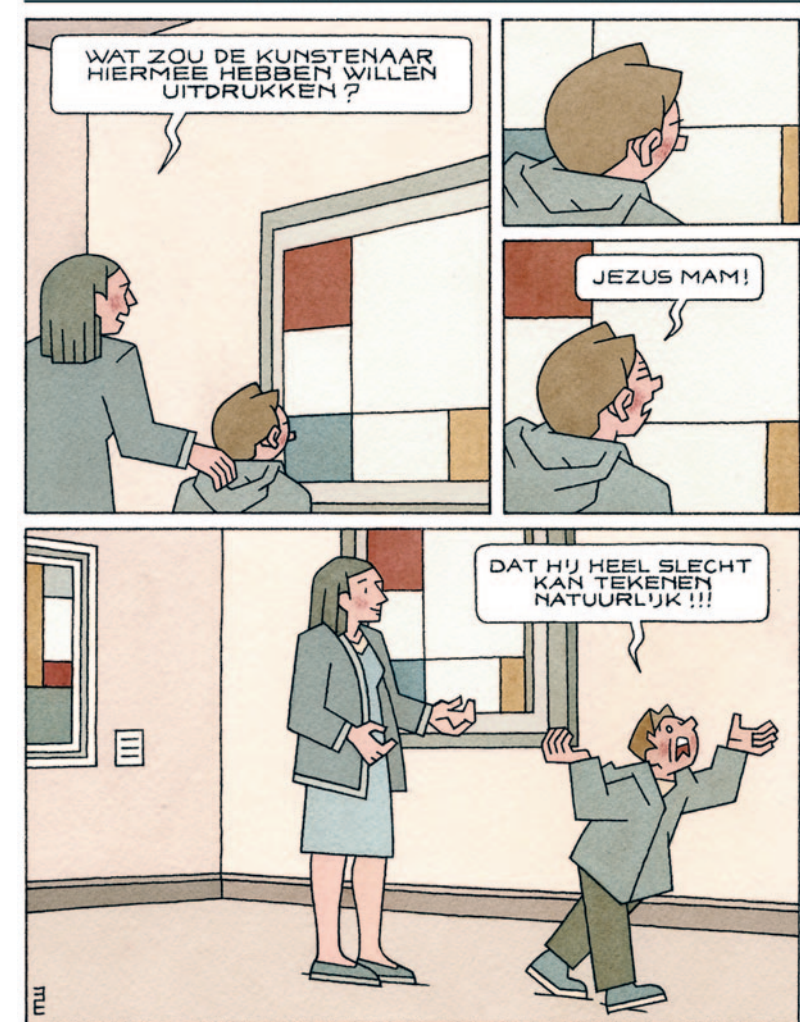

FOTO AFRIKA MUSEUM

Adieu missiemuseum

De laatste wandeling door Afrika in Berg en Dal. 16

Tuig van de richel Wilders' dreamteam.	2
Schemerlamp Drees grijpt in.	3
Argentinië Mooi land om te verlaten.	4
Titanic Naar de haaien met oesters.	5
Krokodil Verslonden door een reïncarnatie.	6
Feuerversicherung Bommen op Dresden.	7
Bloeb-bloeb Karel van de Graaf als snertexpert.	12
Van Pinxteren Hoe ouder hoe vrolijker.	20
Verbroedering De kracht van de kerstmatinee.	22
Erotica Was Boon de matroos van Du Perron?	23
Drab Oma kookte niet veel soeps.	24

Gom in goed gezelschap

door RUDIE KAGIE

Geert Wilders noemt journalisten "uitzonderingen daargelaten, gewoon tuig van de richel", dus hij zal het vast billijken dat menigeen een soortgelijke kwalificatie loslaat op de gekozenen die namens zijn partij op het pluche zitten. Verkenner Gom van Strien, die zijn functie neerlegde voordat hij iets had verkend, was bepaald niet de eerste PVV'er die op verdenking van fraude het veld ruimde.

Sinds 2006, het jaar waarin de PVV in de Tweede Kamer kwam, haalden haar volksvertegenwoordigers 91 keer het nieuws wegens ernstig wangedrag en andere aanvaringen met Justitie. Dit blijkt uit een inventarisatie van ondernemer Ton Aarts – 'doet iets met techniek, zoekt graag dingen uit' – op X.

Veelbesproken, maar naar nu blijkt slechts een topje van de ijsberg, was het vonnis dat de Hoge Raad twee jaar geleden handhaafde in de slepende procedure tegen rolmodel Wilders: veroordeeld wegens 'groepsbelediging', maar geen strafoplegging. Zijn vraag of we in Nederland meer of minder Marokkanen willen, ontlokte aan zijn verhitte achterban in 2014 een luid gescandeerd "Minder! Minder!" Waarop de partijleider beloofde: "Goed, dan gaan we dat regelen." (Vervolgens regelde hij niks, maar dat was niet strafbaar.)

Veelpleger Dion Graus voert met veertien delicten de lijst aan: fraude met verbouwing woning (zestig mille onbetaald), stalking van collega van de vrouw met wie Graus vreemdging, bedreiging vriendin van ex, bedreiging schoonvader ('keel doorsnijden en huis in brand steken'), bedreiging ('pistool tussen de wenkbrauwen') en mishandeling (ziekenhuisopname) hoogzwangere vrouw, beslaglegging

wegens achterstallige betaling na veroordeling, fraude met onkostenvergoedingen, fraude belastingaangifte, machtsmisbruik, seksuele intimidatie.

Omdat Graus overal mee weekomt, stond hij nummer veertien op de kandidatenlijst bij de laatste verkiezingen. Gidi Markuszower, nu vierde op de lijst, trok zich nog in 2010 kort voor zijn benoeming terug omdat hij er na publicaties over zijn spionageactiviteiten voor de Mossad en vuurwapenbezit van baalde 'continu onder een negatief vergrootglas te liggen'.

Eric Lucassen – tweemaal veroordeeld wegens intimidatie bureu, veroordeeld wegens ontucht, auto van zwager vernield – zat van juni 2010 tot september 2012 in de Kamer en hoefde van Wilders niet op te stappen, maar keerde na de verkiezingen niet terug.

Openbare dronkenschap (Hero Brinkman, Carlo de Bruin, Daniël van der Stoep, Jim van Bommel, Oege Bakker, Joram van Klaveren), gesjoemel met geld (Jos van Hal Scheffer, Machiel de Graaf, Theo Krebber, Antoine Janssen, Cor Bosman, James Sharpe, Laurence Stassen, Nico Uppelschoten, Arjan Bogt, Michael Heemels, Peter van Dijk, Vincent Bosch, Koert Calkhoven, René Dercksen), racistische uitlatingen (Monica Nunes, Cor Bosman, Sam van Rooy) – ach, het is slechts een greep uit de bezigheden waarmee de ploeg van Wilders de vrije tijd placht door te brengen. Associaties met de Tegenpartij van de vrije jongens F. Jacobse en Tedje van Es dringen zich op.

Op de verkiezingsavond beloofde Geert Wilders dat zijn partij 'binnen de kaders van de Grondwet' zal opereren. Over de kaders van het strafrecht repte hij met geen woord.

Betrokken kiezers in de Noorderkerk

door TOM PAUKA

Als inwoner van de Amsterdamse wijk De Jordaan mag ik stemmen in de Noorderkerk, en omdat ik daar anders nooit binnenkom, trek ik met een klein gezelschap Jordanezen op naar de Noordermarkt en vormen een kluitje bij de ingangspoort. Scherpslijpers zouden zeggen dat we binnen zijn, maar we staan duidelijk nog vóór het bordje Binnen Geen Honden, dus we zijn technisch nog buiten en zo willen we het ook. Links van ons hebben we zicht op een van de twee stembureaus waar je je oproepkaart kunt inruilen voor een stembiljet. Buurvrouw Jetty zegt dat de middelste persoon van de drie die de stemkaarten uitreiken, iemand is. "Ik bedoel, het is iemand van de tv of zo." We concentreren ons nu geheel op de jongeman in het midden. "Hij verveelt zich dood," zegt buurman Dree. En inderdaad, die middelste man heeft niks te doen. De linker van de drie neemt op oproepkaart in ontvangst en controleert de identiteitskaart, de man rechts reikt het stembiljet uit en wijst waar de stembokjes zijn. De middelste heeft geen zichtbare taak. We worden het eens: hij zit daar ter controle. Oké. Maar wie is hij, waar kennen wij hem van? "Hij is een danser of zo." "Welnee. Hij zingt!" Stilte, concentratie. Dan zegt Truus de Oude, die normaal nooit iets weet, dat we te maken hebben met Alexander Klöpping en dat hij iemand geweest is uit de tijd van Matthijs van Nieuwkerk. Nu niet meer. Ze bedoelt: BN'er ge-

weest. Vroeger. Nu niet meer.

Van ons groepje zijn drie personen, onder wie ikzelf, van plan om te gaan stemmen, dus we krijgen de kans om Alexander Klöpping van dichtbij te zien. Als we terugkomen brengen we verslag uit, ja hij is het, en ja hij verveelt zich dood. De groep komt tot een oordeel, zijn trieste uitstraling is een gevolg, of op zijn minst heeft te maken met, zijn verbanning van de televisie. En dat is omdat hij vriendjes was met Matthijs van Nieuwkerk. Klöpping was niet weg te slaan van het scherm toen Matthijs er nog de baas was, maar Alexander is gewoon gesneuveld, uitgepoetst, en niet vanwege hemzelf, maar omdat ze zijn vriend te grazen wilden nemen, wat een diepe schande eigenlijk, geen wonder dat hij er nu zo treurig bij hangt. Dat zou toch niet mogen, zo iets. Dat ze bij de omroep iemand dood verklaren zonder dat die persoon, Alexander dus, een soort van kwaad heeft gedaan. Alleen omdat hij vrienden was met de persoon die ze weg wilden hebben. En ja, goeie vraag, waarom was dat eigenlijk dat Matthijs weg moest?

En zo gaat het nog een tijdje door. Alle mooie ingrediënten van politiek engagement zijn hier aanwezig. Inzicht in het proces. Doorzien van macht en machtsmisbruik. Meevoelen met het slachtoffer. Misschien zelfs... bereidheid tot actie. "Ja. Nou, eh, dingies. Wat doen we, even koffie op de hoek?" Moeilijk om te geloven dat we een electoraat hebben waarvan zo'n groot deel op de PVV stemt.

Vincent Mentzel/Vadertje Drees

De verkiezingen zijn voorbij en het klaverjassen van de vrouwen en mannen die ons democratische landje vertegenwoordigen is begonnen. Wie gaat met wie, en waarom toch wel of toch niet? De rustige jaren vijftig, waarin wij ons lot in handen van de gevestigde orde legden en er een kabinet werd geformeerd op de achterkant van een sigarendoosje, zijn voorbij. De 'Dreestekkers' onder ons kijken gelukkig terug op een periode waarin alles nog overzichtelijk was. Jongeren keken nog met respect op tegen de ouderen en ouderen vertrouwden op de (toch voornamelijk) mannen in pak met vest (en soms met hoed). CDA-voorman Ruud Lubbers ging vaak te rade bij oud-KVP-

coryfee en eerste vrouwelijke minister Marga Klompé. Gezeten aan haar voeten luisterde hij dan aandachtig naar haar adviezen. En één keer per jaar trokken het journaal van jonge dynamische PvdA-politici naar de Beeklaan te Den Haag, om het aldaar wonende socialistische orakel Willem Drees senior naar zijn visie te vragen.

Mijn schrijvende collega was er op bezoek geweest en had gezegd dat Vadertje Drees nu toch wel oud en broos was. Ik maakte, mei 1976, mijn opwachting in de voorkamer, alwaar de staatsman was gezeten onder een lamp die ik kende uit mijn ouderlijk huis; mijn vader zat altijd onder net zo'n schemerlamp het toen nog ruim uitgevouwen avondblad te lezen. Drees zat daar in zijn leun-

stoel, met naast zich op een tafeltje ook de krant en een enorme bril, voorzien van vergrootglazen.

De lampenkap stond enigszins scheef, wat ik voor de foto niet zo netjes vond, dus ik stapte naar voren en zette de kap recht. Tot mijn grote schrik stond de breekbare oud-PvdA-voorman voorzichtig op, wankelde even, zwaaide om zich heen, maar herstelde in enkele seconden zijn evenwicht. Hij greep de lampenkap en zette hem weer scheef, terwijl hij met die zo herkenbare stem mompelde: "Voor de lichtval, om te lezen moet ie zo staan."

Terug ter redactie vroeg mijn collega enigszins besmuikt: "En? deed hij de truc met de lampenkap ook met jou?" Beiden dachten wij toch even een wereldprimeur te hebben.

Versijnt tweewekelijks

Hoofdredactie Paul Arnoldussen en Rudie Kagie
Eindredactie Bert Brevoord, Ingrid Brouwer en Paul Westink
Redactie Mark Blaisse, Martje Breedt Bruijn, Frank van Dijk, John Jansen van Galen, Kasper Jansen en Michaja Langelaan
redactie@arguspers.nl
Erik van Erp
Lucy Prijs
Richard Keijzer
Irene Philippen
Stichting Arguspers Keizersgracht 337, 1016EG Amsterdam
info@arguspers.nl
APG Diemen

Jaarabonnement: € 63,- (24 nummers)
Twee jaar voor € 116,-
Abonneren kan via de site www.arguspers.nl
Abonnementenservice tel.: 088-1102043
Volg ons op
www.facebook.com/argusopiniekrant/

Achterdocht is te koop voor € 17,50 bij de boekhandel of rechtstreeks bij uitgever De Kring zonder verzendkosten. Ga naar uitgeverijdekring.nl/achterdocht

Verschenen

Achterdocht: Democratie in de rui

Loopt het democratisch bestel op zijn laatste benen? John Jansen van Galen vroeg het aan historici met gezag en enige andere specialisten. Gelukkig ontbraken de optimisten niet.

O, die jongen? Die heb ik ook gekend

Verzen voor Kees, Rosa en Theo Thijssen met tekeningen van Peter van Hugten Er zijn maar weinig boeken die zoveel dichters inspireerden als Kees de jongen van Theo Thijssen. Van Willem Wilink tot Jan Boerstoel, van Sjoerd Kuyper tot Ingmar Heytze. Jurrian van Dongen in zijn in deze bundel opgenomen lied: 'Kon hij Thijssen maar een dankbrief schrijven...'

Dit Argusboek is te koop voor €19,99 bij de boekhandel of rechtstreeks bij uitgever De Kring, zonder verzendkosten. Ga naar uitgeverijdekring.nl/o-die-jongen-die-heb-ik-ook-gekend

Stemming

Naar aanleiding van het stuk van Boudewijn Chorus over het stemrecht van Nederlandse getuineerden (*Argus* 161) het volgende. Volgens *The Guardian* van 13 november 1933 werd in Duitsland een referendum gehouden met als onderliggende bedoeling

BRIEVEN

het nazibewind legitimiteit te verschaffen. De vraag was of het wenselijk was dat Hitler de Volkenbond zou verlaten en of de nazi's in de Reichstag moesten komen. In het concentratiekamp Osthofen (bij Frankfurt) stemden van de 88 gevangenen 79 voor en in

het concentratiekamp Brandenburg 1006 van de 1137 gevangenen. Niet geheel volgens verwachting trouwens.

Amsterdam, Gerard van Lennep

Diversiteit

In de verkiezingskroniek (*Argus* 163) kwamen tien oudere heren voorbij van wie er slechts één niet in Nederland was geboren. Prima. Als witte mannelijke 59-plusser voel ik mij helemaal thuis op deze pagina's.

Culemborg, Rudi Oortwijn

Prins Bernhard

Gerard Aalders schrijft dat prins Bernhard bereid was om met de hand op de Bijbel te verklaren dat hij geen nazi was (*Argus* 160). Ondanks zijn onverbeterlijke leugen-

achtigheid ben ik geneigd hem hier te geloven. Deze rasoportunist was niet in staat tot een eigen overtuiging. Dat je maar beter lid kon worden van bedenkelijke clubjes (NSDAP, Reiter SS) als je leu-ke dingen wilde kunnen doen, maakte hem in de ogen van Zijne Koninklijke Hoogheid nog geen nazi. Dat hij over die lidmaatschappen altijd keihard is blijven liegen, is wel weer geheel in character. Zijn reputatie ligt aan duigen, zoals Aalders terecht concludeert, maar om ervoor te zorgen dat dat goed vastgelegd wordt, moeten we zorgvuldig te werk blijven gaan.

Amsterdam, Hugo Röling

Reve

Dank voor de lichtvoetige herinneringen van Vincent Ment-

zel (*Argus* 163). Hoe goed bevriend hij ook was met Reve, de geboortedatum van de burger-schrijver zit na al die jaren nog steeds niet goed tussen zijn oren. Het was niet 10, maar 14 december. Waarvan akte!

Den Haag, Reinder Storm

Zeg maar

Tom Pauka schrijft dat het stopwoordje 'zeg maar' zich sinds een jaar of twee, drie manifesteert (*Argus* 160). Maar ik had in 2013 op het werk achter mijn bureau al een zelfgemaakt verbodsbord hangen met de tekst 'zeg-maar'. Op zeker moment nam ik de telefoon op. Nadat het gesprek beëindigd was, riepen twee collega's: "Je zei twee keer zeg maar." Schaamrood op mijn wangen, zeg maar!

Amsterdam, Jedan Tutuhatuwewa

Argentinië: staatsgreep in de stembus

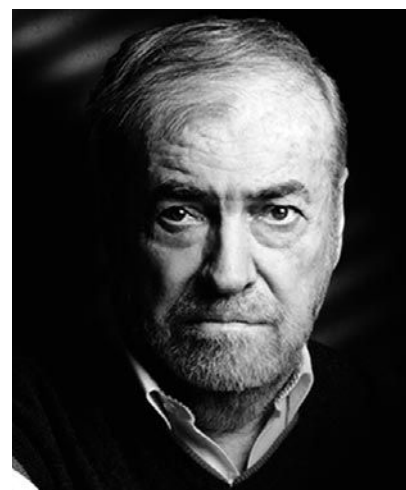
door JAN VAN DER PUTTEN

Argentinië is een mooi land – om te verlaten. Er lopen hier veel klootzakken rond. Mijn generatie weet dat maar al te goed. Ze werd afgeslacht, terwijl de meeste mensen bezig waren met hun zondagse barbecue. Het is triest, maar zo is het. Daarom is het bordje “uitgang” het enige waarop je in dit labyrint moet letten.’ De schrijver Miguel Bonasso, overlevende van de Vuile Oorlog, moet niets hebben van zijn nieuwe president. Hij overweegt serieus om, net als destijds, in ballingschap te gaan voordat het te laat is. Want het ongelijke ultrarechtse projectiel dat op 10 december president van Argentinië wordt, is weliswaar democratisch gekozen, maar heeft weinig op met de democratie en veel met de dictatuur.

In de tweede ronde kreeg Javier Milei een comfortabele meerderheid. De nieuwe leider van Argentinië heeft extremistische ideeën, geen enkele ervaring en naar eigen zeggen slechts twee adviseurs: zijn zus en zijn overleden hond, waarmee hij nog regelmatig gesprekken voert.

Argentijnse democraten zijn verbijsterd over de verkiezing van Milei. Zoals Héctor Shalom, directeur van een leidende mensenrechtenorganisatie: “Het is een catastrofe. Veel mensen geloven in goed vertrouwen dat het beter wordt, maar het wordt één grote desillusie. Net zoals bij rampen moeten we de schade opnemen, nagaan welke middelen we hebben voor de wederopbouw en vast blijven houden aan dezelfde principes.”

Een poging tot verklaring, hoe kort door de bocht ook. Sinds jaar en dag is Argentinië een ander woord voor polarisering en crisis. De hoofdschuldigen zijn de aristocraten die altijd de dienst hebben uitgemaakt: landeigenaren, generaals en bisschoppen, waar later de grootindustriëlen bij kwamen. Elke keer dat de elitefamilies hun macht bedreigd voelden, pleegden ze een staatsgreep. De eerste was in 1930. Alleen tijdens de economische bonanza van 1946 tot 1955 was niet de bovenlaag aan de macht, maar de populistische leider Perón. De laatste coup, in 1976, bracht het meest moorddadige eliteregime uit de Argentijnse geschiedenis aan de macht.

Miguel Bonasso FOTO FACEBOOK

In 1983 keerde de democratie terug. De burgerregeringen die elkaar opvolgden waren van diverse politieke pluimage, maar hun grootste gemeene deler was Crisis, met een hoofdletter. De voorlaatste regering was neoliberal en joeg miljoenen mensen de armoede in, de laatste regering was links-peronistisch en joeg de inflatie op tot 143 procent. De kiezers haakten daarom massaal af van de traditionele partijen. Ze stemden op een tot voor kort onbekende, door niemand serieus geno-

men figuur die niet voor niets De Gek werd genoemd. Maar Milei voelde de volkswoede uitstekend aan en hakte als een bezetene in op de politieke ‘kaste’. De partij van oudrechts schaarde zich in de tweede ronde achter hem om hem alsnog voor haar karretje te spannen. Mileis verkiezingsoverwinning kun je zien als een legale staatsgreep.

Democratie en rechtsstaat, vrijheid en respect voor mensenrechten zijn zoets als je gezondheid: je beseft pas goed hoe waardevol ze zijn als je ze kwijt bent. Een waarheid als een koe. Maar in steeds meer landen doen de mensen hun ogen dicht om die koe niet te hoeven zien. Deze zelfkastijdingstrend heeft op 22 november ook Nederland bereikt.

In Argentinië hebben de kiezers met grote meerderheid gestemd voor een man die walgt van sociale rechtvaardigheid, een man die met democratie en mensenrechten weinig op heeft en die vrijheid verstaat als een vrijbrief voor onbeperkte uitbuiting. En zo is voor de zoveelste keer de zwakste zijde van de democratie blootgelegd: ze kan door antidemocraten worden gebruikt om haar kapot te maken.

Druzen mogen vooral sneuvelen voor Israël

door SALOMON BOUMAN

Vechten voor Israël en toch worden gediscrimineerd! Dat is de luidruchtige verontwaardigde pijn van Druzenleider sheikh Mowafaq Tarif. Soldaten uit zijn kleine, slechts 120.000 tellende gemeenschap in Israël sneuvelen in de eerste rijen van het aanvallende Israëlische leger in de strook van Gaza tegen Hamas.

Onder hen zijn hoge officieren. Luitenant-kolonel Salman Habaka, commandant van de 53ste tankbrigade, wordt in Israël geëerd als een held die zijn leven gaf voor Israël. Voor sheikh Mowafaq Tarif was diens dood aanleiding van premier Benjamin Netanyahu te eisen de *nationwet* in te trekken waarin staat dat Israël exclusief het land van de joden is. De Druzen voelen zich daardoor uitgesloten van de Israëlische samenleving. Wel vechten voor Israël maar toch volgens deze wet tweederangs burgers – voor de Druzen is dat onaanvaardbaar. Het is een van de redenen waarom steeds meer jonge Druzen zich aan de dienstplicht onttrekken.

Tijdens een persconferentie onlangs wees een Israëlische verslaggever premier Netanyahu erop dat de Druzen in het Israëlische leger deze ongelijkheid niet langer accepteren. “Wilt u de nationwet intrekken?” drong de verslaggever aan. Netanyahu antwoordde via een omweg. “We zullen alles voor de Druzen doen,” zei hij. Maar hij liet opzettelijk en

weloverwogen na ook maar iets te zeggen over de discriminerende wet. Netanyahu zou in ernstige moeilijkheden komen met zijn ultrarechtse zionistische regeringspartners, die om godsdienstige redenen met succes op het aanvaarden van de nationwet door de Knesset hebben aangedrongen.

Voor de extreem nationalistisch zionistische ministers Bezalel Smotrich en Itamar Ben-Gvir is Israël, inclusief Judea en Samaria, en zelfs de strook van Gaza, exclusief joods erfgoed. Deze bewindslieden en anderen zouden niets liever zien dan dat Israël alle Palestijnen uit Gaza verdrijft en daar weer nederzettingen sticht. Zij belijden een messiaans zionisme dat zich ook richt tegen de Palestijnse bevolking op de westelijke oever van de Jordaan, Judea en Samaria. Daar worden Palestijnen en bedoeïenen door gewapende kolonisten uit hun woonplaatsen verdreven. De Israëlische emotie na de door Hamas aangerichte massamoord in het zuiden van Israël op 7 oktober is een rookgordijn waarachter extreme kolonisten zich verschuilen om hun gang te kunnen gaan.

De aandacht van Netanyahu ligt op het voeren van een oorlog die hij naar zijn zeggen zal en moet winnen. Waarom zou hij dan zijn coalitie met extreem religieuze, nationalistische zionisten in gevaar brengen door hun een democratisch lesje te geven? Hij gelooft bovendien zelf ook in de zionistische juistheid van de discriminerende nationwet.

Chahaignes

FOTO FRANK VAN DIJL

Plaatsnamen op hun kop

door FRANK VAN DIJL

Ook in Frankrijk laten de boeren van zich horen. Ze hangen niet, zoals de onze, de vlag ondersteboven – dat zou in het geval van de Franse vlag ook niemand opvallen. In plaats daarvan keren ze de plaatsnaamborden om die aan de grens van de bebouwde kom staan.

De eerste keer dat je het ziet, denk je nog dat iemand van gemeentewerken na een overvloedige lunch iets te enthousiast weer aan de slag ging. Maar het is een actie van de Jeunes Agriculteurs

en de overkoepelende boerenorganisatie in het Loiregebied: een symbool voor de wereld op zijn kop. Wij hebben te maken met steeds meer normen en regels, maar de supermarkten liggen vol met geïmporteerde producten waarvoor die regels niet gelden, zeggen de boeren.

Braaf als ze zijn, hebben ze de burgemeesters van de plattelandsgemeenten in de Loirestreek van tevoren op de hoogte gebracht. Dat sommige van hen de borden een tijdje zo laten hangen, beschouwen de boeren als een teken van steun.

advertentie

DE CARTOONS EN STRIPS DIE U KENT UIT ARGUS
BOEKEN, KAARTEN, MAGNETEN, POSTERS, PRINTS...
U VINDT HET ALLEMAAL OP:
WWW.MICHELWIJDEVELD.NL

Beeldspraak

Veel werkwoorden moeten een ‘levend’ (of ‘mense-lijk’) onderwerp bij zich hebben. Je kunt niet zeggen: ‘De kruk twijfelde.’ Schrijvers hoeven zich van dat soort regels niets aan te trekken. Deze ‘ongrammaticale’ zin wordt bijvoorbeeld al veel acceptabeler als je hem zou uitbreiden tot: ‘De kruk twijfelde en wist eigenlijk niet goed of hij een kruk of een stoel wilde zijn’ (denk aan de stoelen/krukken met een opstaande rand bij tafels).

Zo kom je in het domein van het metaforisch taalgebruik. Een auteur die op een prachtige manier deze stijfheid kon hanteren was de Duitser Siegfried Lenz (1926-2014).

De volgende voorbeelden komen uit *De overloper*, zijn tweede roman, die pas na zijn dood werd ontdekt en in 2016 voor het eerst werd uitgegeven: – Schijnheilig schoof de rivier zijn water naar de zee (...) (Omdat de rivier zich niets aantrekt van het feit dat soldaten elkaar afmaken rond en in die rivier.) – Voorzichtig liepen ze naar een met riet gedekt gebouw toe – een gebouw dat zijn rieten pet ver over zijn voorhoofd had

getrokken, alsof het niets met de wereld te maken wilde hebben (...)

Tommy Wieringa’s *De heilige Rita*, bevat een aantal vergelijkbare metaforen: – In de achtertuinen van de douaniershuizen kwijnen de maïsstengels en wacht de boerenkool de eerste nachtvorst af. – Het gebouw helt een beetje

TAAL

voorover, moe van alle gedane arbeid. – Het pennetje vloog over het papier, het vond alles even interessant.

Zowel Lenz als Wieringa is spaarzaam met dit soort metaforisch taalgebruik, want voor je het weet wordt het een maniertje dat leidt tot te uitbundige beeldspraak. Dan zet je je fiets niet meer in een rek, maar aanvaard je de uitnodiging van het rek om je fiets tussen zijn stalen tanden te plaatsen.

RENÉ APPEL

Paraferalia Titanic omstreden

door MARK BLAISSE

Op 11 april 1912 stonden ruim tien gangen op het menu in de eerste klas van de Titanic toen het schip Queenstown in Ierland verliet op weg naar New York. Oesters, zalm met hollandaisesaus, tournedos, eend, geroosterde kip, pudding, kaas en ijs om de gasten te verwennen wier tocht na drie dagen rampzalig zou eindigen. De menukaart met aan de bovenkant de rode vlag van de White Star Line is, ondanks vochtvlekken, op 11 november door het Engelse veilinghuis Henry Aldridge & Sons voor 101.600 dollar verkocht, aanzienlijk meer dan de verwachte tachtigduizend dollar. De kaart werd onder de aandacht van het huis gebracht door de erven van Len Stephenson, een historicus uit Nova Scotia, die hem in een plakboek had bewaard.

Halifax in Nova Scotia is met het *Maritime Museum of the Atlantic* de verzamelplaats geworden voor resten van het schip, van kleding tot persoonlijke voorwerpen, serviezen, bestek, meubels en wrakhout. Ongeveer vijftienhonderd mensen lieten het leven bij de onverwachte botsing met een ijsberg. Een deel van de stoffelijke overschotten is nooit

teruggelaten, de overige konden aan land worden begraven, thuis of in Halifax.

Er werden honderden andere Titanicherinneringen geveild, zoals een deken die in een van de reddingsloepen werd gevonden en een zakhorloge van een Russische tweedeklaspassagier, die de botsing met de ijsberg op 14 april in de Atlantische Oceaan niet overleefde. “We hebben nog wel meer menu’s van de Titanic, maar niet een van 11 april,” zei Henry Aldridge tegen *The New York Times*.

Drie keer per dag bereidde de keuken grote menu’s voor een publiek dat zich er niet voor schaamde uiterst luxueus te eten en te drinken om het heugelijke feit te vieren dat het op de eerste reis van het unieke schip hadden aangemonsterd. Een lunchmenukaart van de laatste dag ging in 2012 voor 120.000 dollar over de toonbank. Het laatste dinermenu werd drie jaar later voor 118.000 dollar

verkocht, steeds door de in maritieme paraferalia gespecialiseerde Aldridge & Sons. In 2018 verkocht het veilinghuis 5500 objecten aan drie investeringsfondsen voor negentien miljoen dollar.

Ondanks, of misschien vanwege deze hoge prijzen vinden critici het ongepast om eigendommen van slachtoffers zomaar te verkopen. Charles Haas, voorzitter van de Titanic International Society Inc., zegt dat de voorwerpen in drie categorieën uiteenvallen: objecten die met het schip zijn gezonken en sindsdien zijn teruggevonden; bezittingen van overlevende passagiers en bemanningsleden en herinneringen die mensen hebben meegenomen toen ze op de reddingsboten vluchtten. Volgens Haas vallen menukaarten onder de laatste categorie en is er geen moreel bezwaar aan te voeren tegen verkoop.

Ook een verroest horloge met Hebreeuwse cijfers bijvoorbeeld, dat aan de Hongaarse weduwe van een van de slachtoffers werd gerecentreerd, valt volgens hem in de categorie ‘verkoopbaar.’ Tenslotte was zij de nieuwe eigenaar en mocht ze met het horloge doen wat zij wilde. Maar Harry Bennett, hoogleraar maritieme geschiedenis aan de universiteit van de Engelse stad Plymouth, is van mening dat alle gevonden voorwerpen thuishoren in een museum, waar ze binnen een duidelijke context door het publiek kunnen worden bekeken.

Achmed

Het is de ochtend na de verkiezingen. In mijn stad heeft de meerderheid op een rechts-extremistische partij gestemd. Een van de belangrijkste redenen: de plannen voor twee COA-locaties in de stad.

Terwijl ik mijn slaperige dochters aankleed, vertel ik ze dat we niet gewonnen hebben. Gisteren aten we nog gebak, om te vieren dat we in dit land mogen stemmen. Nu kan geen slagroomtaart nog troost bieden. “Hebben we dan op de verkeerde gestemd?” vraagt onze jongste. Zij is doorgaans nogal fanatiek als het om winnen gaat. Ik wurm haar benen in een maillot. “Nee, het is de rest. Die heeft het verkeerd gedaan.”

Die middag zien we op de grond een meneer zitten. Hij leunt tegen een reclamebord van de Jumbo. Naast hem heeft de bloemist de eerste kerstrozen neergezet en voor zijn neus parkeren dure auto's. De man draagt een

Mijke

winterjas van mijn man. Die kreeg hij eerder deze week. “Staat je goed, die jas,” zeg ik. Hij knikt vriendelijk. Mijn dochters klimmen intussen in de bakfiets. “Heb je misschien ook een paar euro? Dan kan ik vanavond weer slapen.” Ik schud mijn hoofd. Hij krijgt bijna dagelijks iets van ons: cola, vla, of een broodje kaas. Hij mag het zelf kiezen. Maar geld heb ik meestal niet.

“Hoe heet je eigenlijk?” vraagt ik. “Hoe ik heet?” De man klinkt verbaasd. “Ik heet Achmed.” In de verte klinkt vuurwerk. Een teckel snuffelt aan Achmeds voeten. De bloemist zet een kerstboom buiten. Verderop laat iemand een doos eieren vallen.

“Zou je eigenlijk graag een huis willen?” vraagt ik. “Ach, een kamer-tje misschien. Ik heb vrienden die uiteindelijk ergens zijn gaan wonen. Maar die hebben constant begeleiders om zich heen. Dat wil ik niet.” Ik knik en denk eraan hoe Achmed soms schreeuwend op straat loopt. “Vaak lukt het me niet om me aan de codes te houden. Dan krijg ik kortsluiting.” Hij wrijft met zijn arm lang zijn neus. “Ik heb vroeger te veel bommen gezien. Daar raak ik soms van in de war.”

Terwijl ik de fiets van het slot haal, spuugt Achmed een fluim op de grond. Ik woon in een stad waar het stadsbestuur onlangs besloot dat het aantal opvangplekken voor dak- en thuislozen wel gehalveerd kon worden. De burgers van deze stad konden mensen best zelf in hun huis opnemen. Dat was, echt waar, de ridicule gedachte erachter.

“Ik zie je morgen weer,” groet ik. Achmed steekt zijn hand op.

MIJKE POL

Ten prooi aan de krokodillen

door TED DRUK

Het was een afschuwelijke vondst. Op 26 mei werd op een krokodillenfokkerij in een dorp onder de rook van de Cambodjaanse stad Siem Reap in een betonnen krokodillenbassin het lijk van een man aangetroffen. Eerst was alleen een losse arm zichtbaar, maar vlak daarna kwam vanonder een kluwen krokodillen een lichaam bovendrijven dat aan alle kanten was aangevreten. Het was dat van de 72-jarige eigenaar van de fokkerij, Luan Nam, die al zijn hele leven met krokodillen werkte. Hij was tevens president van de Cambodian Crocodile Association.

Onderzoek wees uit dat de man in het water terecht was gekomen toen hij probeerde met een stok een krokodil weg te porren uit een kooi waar ze eieren had gelegd. Het dier zou de stok tussen de kaken hebben genomen en de man in het bassin hebben getrokken. Daar werd hij door circa veertig krokodillen aangevallen. Dat overleefde hij niet.

Cambodja staat bekend als habitat van krokodillen, net als bijvoorbeeld Australië, Florida, India en Egypte. In Cambodja komen ze op vele plaatsen in het wild voor, maar er zijn ook ongeveer duizend

Een krokodillenfarm bij Siem Reap. FOTO ALLIE CAULFIELD

fokkerijen voor de handel in huid, vlees en eieren. De laatste decennia zijn dat toeristische attracties geworden.

Alleen al in en rond Siem Reap zijn zo'n driehonderd fokkerijen. Dat hangt zeker samen met de plaats van de krokodil binnen de Cambodjaanse mythologie met het daaraan gerelateerde tempelcomplex Angkor Wat, vlakbij Siem Reap. Die mythologie is in hoge mate geënt op het hindoeïsme dat in de dertiende eeuw weliswaar overvleugeld werd door het boeddhisme, maar waarvan de sporen nog overal zichtbaar zijn.

De krokodil wordt geassocie-

eerd met de Indiase godin Neang Krohom, beschermster van de wateren en de visserij, aan wie enkele tempels zijn gewijd. Volgens de mythe trouwde zij met een Indiase prins die naar Cambodja was gekomen. Hij wordt beschouwd als een van de Cambodjaanse voorvaders. Met het respect voor de krokodil hangt het geloof samen dat deze dieren incarnaties zijn van voorouders die verering verdienen. Dat uit zich in het dragen van amuletten met krokodillentanden die bescherming zouden bieden tegen ongeluk.

Er is weinig bekend over andere dodelijke ongevallen in een krokodillenfokkerij. Wel is er het verhaal dat vier jaar geleden een tweejarig meisje in een bassin was gevallen, in hetzelfde dorp waar Luan Nam aan zijn lugubere einde kwam. Uit de berichtgeving over diens dood valt niet op te maken of het hier ging om een Siamese krokodil. Dat is een bedreigde en daarom beschermde soort die vooral voorkomt in Cambodja en omliggende landen. Ook in Thailand, het vroegere Siam, wat de naam van de soort verklaart. Wel wordt vermeld dat de familie van Luan Nam er al een tijd op had aangedrongen dat hij zou stoppen met zijn werk in de fokkerij.

Verslaggever van het ongenoegen

Hans Smits (1938-2023) behoorde tot de generatie van oorlogse journalisten die vooral het maatschappelijk ongenoegen als onderwerp hadden. Hij begon op z'n achtentiende bij de Verenigde Noord-Hollandse Dagbladen en wist sindsdien dat de lokale krant de beste leerschool is voor de aankomende journalist. Altijd kwam hij daarop terug, de regionale media als puurste vorm van journalistiek en democratie. Hij ging werken bij *Het Parool*, daarna bij het *Algemeen Handelsblad* en trad toe tot het toenmalige walhalla van de journalistiek, weekblad *Vrij Nederland*.

Hij werd parlementair redacteur, ijverig en consequent, met daarnaast levenslange hobby's zoals Zweden, in die jaren het nieuwe arbeidersparadijs, Berlijn, centrum in een gedeeld Duitsland en het eigenzinnige Joegoslavië onder Tito. In eigen land keerde hij zich via de beste methoden van de *crusader*-journalistiek tegen de Volkstelling van 1971, die dan ook een regelrechte mislukking werd. Als trainer journalistiek reisde hij naar Kazachstan, Rusland en het uiteengevallen Joego-

slavië, niet gezegend met onafhankelijke pers en nauwelijks ervaring met het vrije woord. Hij onderwees jonge studenten dat goede journalistiek voortkomt uit grenzeloze nieuwsgierigheid en citeerde Izzy F. Stone dat 'alle regeringen

Hans Smits 1938-2023

geleid worden door leugenaars'.

Hans schreef een handvol boeken, geen onverbidelijke bestsellers maar heel journalistieke, feitelijke en principiële documenten over de recente geschiedenis. Over bijvoorbeeld de opkomst en ondergang van de Coornhert-Liga

– waarvan hij lid was – dat het verhaal beschrijft van een fenomeen, het engagement van honderden strafrechtgeleerden, criminologen en rechtenstudenten. Een massale roep om lagere straffen en een humanere behandeling van gedetineerden – die ten slotte weer overschreeuwd werd door een ander geluid, waarschuwingen en angst voor stijgende criminaliteit. Eeuwige getijdgebewegingen van plotselinge weldenkendheid en tolerantie tot gemoraliseer en roep om tucht, *law & order*.

Volgens Wikipedia is hij de uitvinder van de term Bijlmerbajes.

In zijn boek *De bom in de vuist* schreef Hans over zijn beweegreden: 'Ik voel mij pacifist omdat ik geweld beschouw als het slechtste middel om conflicten op te lossen (...)

maar duizendmaal meer omdat ik een hartstochtelijke voorstander ben van nucleaire ontwapening.' Hans was de laatste jaren intensief in de weer met een idee voor een boek over de PSP en het pacifisme in Nederland. Maar het kwam er niet meer van. Hij overleed op 14 november, 85 jaar oud.

RUDIE VAN MEURS

Bommen, moreel en moraal

door GUUS GONGGRIJP

In zijn *A History of Bombing* beschrijft de Zweed Sven Lindquist hoe hij in 1948 bij een Engels gezin te gast is en daar vertelt over de enorme schade die hij in Hamburg heeft gezien, aangericht door de Royal Air Force. Waarop zijn gastheer geïrriteerd antwoordt dat Britse bommenwerpers alleen militaire doelen bestookten en nooit burgers. Als Lindquist dan zegt dat hij het toch echt gezien heeft, krijgt hij de wind van voren: “Ik ga niet luisteren naar nog meer Duitse oorlogspropaganda in mijn huis. De Britse bommenwerpers vielen militaire doelen aan, punt uit.” Wie toen alleen Engelse kranten las, kon dat inderdaad denken.

Er is een foto van de Prager StraÙe in Dresden van kort na het bombardement en de vuurstorm van 13 en 14 februari 1945. Er hangt reclame voor de *Dresdner Feuerversicherung*, wat hilarisch zou zijn als het niet zo verschrikkelijk was. In deze straat woonde in de jaren tachtig, op de derde verdieping van een langgerekte flat die op de plaats is gekomen van de huizenrij rechts. Dit bombardement was ongetwijfeld tegen de bevolking gericht.

Bekort je oorlogen door steden te bombarderen? Het eerste luchtbombardement uit de geschiedenis dateert van 1849, toen Oostenrijk Venetië vanuit ballonnen bestookte. De stad capituleerde, maar kwam dat door de bommen? Een deel kwam nota bene neer op de eigen troepen. Met het bestuurbare luchtschip werd een nieuwe fase ingeluid. Voor de Eerste Wereldoorlog schetste graaf Zeppelin voor de Duitse legerleiding hoe zijn schepping kon helpen om het moreel van elke vijand te breken. De Vierde Conventie in Den Haag van 1907 verbood weliswaar het bombarderen van burgers, maar in 1915 begonnen de eerste Zeppelinaanvallen op Engeland. Aanvankelijk veroorzaakten ze paniek, maar alengs trad er een zekere gewenning op. De regering wees erop dat er nog altijd meer doden vielen in het verkeer dan door bommen.

In 1917 vlamde de volkswede toch op toen een bom uit een Duitse Gothabommenwerper een schoolje raakte en daar een bloedbad aanrichtte. Bij gebrek aan burgers met Duits klinkende namen om de ramen bij in te gooien moesten nu teckels het ontgelden. Dat waren de lievelingsdieren van de Duitse *Kaiser* en dus moffenhonden. Bizar, maar het laat zien dat bombardementen de strijdbaarheid van de burgers ook kunnen aan-

De Prager StraÙe in Dresden, kort na het bombardement en de vuurstorm van 13 en 14 februari 1945.

wakkeren. Een les die in ruim honderd jaar nooit ter harte is genomen.

Tegen het eind van de Eerste Wereldoorlog waren bommenwerpers – zeppelins speelden geen rol meer – een factor van betekenis. Duitsland plande met zijn Gotha's en *Riesenflugzeuge* een aanval op Parijs met brandbommen, waarbij door de verspreide zwaartepunten de brandweer machteloos zou staan. Die actie zou op het laatst zijn voorkomen doordat de Kaiser ervoor terugschrok, de telefoon pakte en vlak voor de start de zaak aflies. In Engeland was een aanval op Berlijn in de maak met de nieuwste generatie bommenwerpers, de Handley-Page V/1500 en de Vickers Vimy, waarbij ook gifgas zou worden ingezet. Dat ging alleen niet door omdat de aanval pas in 1919 had kunnen plaatsvinden. Maar al was het vrede geworden, het plannen ging door. Ook de praktijk, tegen opstandige volkstammen buiten Europa. En in toekomststromans natuurlijk, waar al in 1926 de atoombom wordt genoemd. In Reginalds Glossops *The Orphan of Space* worden daarmee het rode én het gele gevaar geëlimineerd.

Met conventionele middelen dacht de Italiaanse generaal Giulio Douhet intussen oorlogen puur vanuit de lucht te kunnen beslissen. Massalegers zouden achterhaald zijn en ook nog wel eens neigen tot revo-

lutie. Oorlogen waren een zaak van de luchtmacht, steunend op een relatief klein korps van goed-betaalde kaders. Luchtoverwicht en een verwoestende aanval op de regerings- en bevolkingscentra van de vijand zouden die snel tot capitulatie bewegen. Tijdens de Spaanse Burgeroorlog werd dat al twijfelachtig. Toch werd met name in Engeland gewerkt aan een vloot van *heavies*, viermotorige zware bommenwerpers. Ook de Verenigde Staten bouwden zo'n luchtvloot op. Duitsland zocht het meer in tactische tweemotorige toestellen, terwijl de Sovjet-Unie, die in de jaren dertig een voor die tijd indrukwekkende vloot zware bommenwerpers had opgebouwd, daar juist vanaf stapte.

In het interbellum is geprobeerd tot internationale verdragen te komen die het bombarderen van steden verboden, behalve als er daar al werd gevochten. Rotterdam zou dus een legitiem doel zijn geweest. Voor Arthur Harris, vanaf 1942 de chef van het Britse Bomber Command, was de Nederlandse capitulatie na slechts één verwoest stadscentrum het bewijs dat zo oorlogen werden beslist. De oorspronkelijke Britse opzet de Duitse oorlogsindustrie plat te gooien, mislukte en maakte plaats voor bommentapijten op Duitse steden, *moral bombing*, om het Duitse moreel te breken. Harris reageerde verontwaardigd toen hij zijn bommenwerpers tijdelijk moest afstaan voor de invasie in Normandië. Had

hem gewoon de Duitse steden verder laten platgooien, dan had men aan het eind de nazitop in Berlijn in de boeien kunnen slaan. Later werd het bommenoffensief geïntensiveerd, en de Duitsers konden er weinig meer tegen uitrichten.

In zijn boek komt Lindquist met een opmerkelijke gedachte. Hadden de geallieerden niet kunnen voorstellen af te zien van het bombarderen van woongebieden als de nazi's hun vernietigingskampen zouden stilleggen? Het is destijds niet ter sprake gebracht. De oorlog in Europa eindigde pas in mei 1945.

De atoombommen op Hiroshima en Nagasaki, augustus 1945, worden algemeen gezien als beslissend voor de capitulatie van Japan. Toch zijn daar ook twijfels. Op 18 juli 1945 had de Japanse keizer in een telegram aan VS-president Truman al om vrede gevraagd. De latere Amerikaanse bombardementen op Korea en Vietnam zijn in elk geval niet beslissend geweest. En Dresden met zijn ruim 25.000 doden, toch ook niet allemaal nazi's: heeft dat bombardement de oorlog bekort? Het heeft wel levens gered. Vlak ervoor waren de laatste joodse inwoners, bijvoorbeeld gemengd gehuwden, nog niet gedeporteerd. Hun werd megedeeld dat ze zich moesten melden voor 'evacuatie'. Toen kwamen de bommenwerpers; 41 van hen wisten te ontkomen en overleefden.

Vlaanderen toont meer ruggengraat tegen populisme

In Vlaanderen is de traditionele partijen de schrik om het hart geslagen. Gevreesd wordt dat de monsterzege van de PVV in Nederland de kans dat Vlaams Belang straks bij hen ook als grootste uit de bus komt aanzienlijk heeft vergroot. De twee 'zusterpartijen' onderhouden vanouds goede banden en VB-voorzitter Tom Van Grieken was er 22 november als de kippen bij om zijn vriend Geert Wilders te feliciteren.

door WILLEM DE BRUIN

De overwinning van de PVV dwingt Europese landen opnieuw na te denken over de vraag: hoe stuit je de opmars van extreemrechts? Moet je partijen als de PVV isoleren of juist proberen in te kapselen door hen mederegeringsverantwoordelijkheid te geven? In Vlaanderen kozen ze decennia geleden al voor de eerste benadering door een cordon sanitaire rond het Vlaams Blok – sinds 2004 Vlaams Belang – te leggen. Voor België kan 2024 een beslissend jaar worden. Er zijn dan in juni niet alleen verkiezingen voor de federale Kamer van Volksvertegenwoordigers, maar ook voor het Vlaamse parlement, het Waalse parlement, het parlement van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het parlement van de Duitstalige Gemeenschap. Net als in Nederland zijn er bovendien op hetzelfde moment ook nog verkiezingen voor het Europees Parlement.

Daarmee is voor onze zuiderburen het feest van de democratie nog niet afgelopen, want in het najaar van 2024 mogen de Belgen op-

nieuw naar de stembus om nieuwe gemeente- en provincieraden te kiezen. Niet eerder in de recente geschiedenis vonden de verkiezingen voor alle vertegenwoordigende organen in hetzelfde jaar plaats. De uitslag zal mede bepalen of België nog verder desintegreert. Die kans is groot nu in Vlaanderen het Vlaams Belang en de gematigdere Nieuw-Vlaamse Alliantie van Bart de Wever samen de 50 procent naderen. Tegelijkertijd slaat Wallonië linksaf.

De PVV aan het roer in Nederland en VB in Vlaanderen? Het is een toekomstbeeld dat aanhangers van de Groot-Nederlandse gedachte ongetwijfeld zal bekoren. Alles zal afhangen van de opstelling van de democratische partijen. Die tonen in België vooralsnog meer ruggengraat dan in Nederland. Toch kunnen ook zij er niet omheen dat het cordon sanitaire de opmars van extreemrechts niet heeft kunnen beletten. Het is voor initiatiefnemer Jos Geysels, ex-voorman van milieupartij Agalev (omgedoopt in Groen) en nu minister van Staat, nooit een reden geweest te twijfelen aan de wijsheid van het cordon sanitaire. "Het feit dat veel voorstellen van het Vlaams Blok niet strookten met fundamentele grondrechten als het gelijkheidsprincipe en het non-discriminatiebeginsel, vormde voor mij in 1989 een grond voor actie."

Aan die situatie is niets veranderd. Het kostte destijds enige moeite ook de andere Vlaamse partijen van dit standpunt te overtuigen, maar op 10 mei 1989 ondertekende de voorzitters van de liberale VLD, de sociaaldemocratische SP, de christendemocratische CVP, de gematigde Vlaams-nationalistische Volksunie en Geysels' eigen Agalev het cordon sanitaire. Geen enkele Vlaamse partij ging nog in zee met het Vlaams Blok.

Het cordon sanitaire leek aanvankelijk te werken, maar na een

electorale inzinking en een 'make-over' van de partij zit Vlaams Belang weer in de lift. Het 'eigen volk eerst' keert zich in Vlaanderen niet alleen tegen migranten, maar ook tegen de vermeende onrechtvaardige lastenverdeling tussen Vlaanderen en Wallonië. Vol zelfvertrouwen kondigde Van Grieken deze zomer al aan dat in 2024 nieuwe stappen naar een onafhankelijk Vlaanderen zullen worden gezet. In de peilingen staat VB inmiddels voor op de N-VA. Deze partij, in 2001 voortgekomen uit de Volksunie, behoort niet tot de ondertekenaars van het cordon sanitaire en laat tot dusverre in het midden of zij zich eraan zal houden. In dit verband wordt door iedereen met argusogen naar Nederland gekeken. Zit in het Torontje straks een PVV-premier, dan zal, zo wordt gevreesd, de druk om het cordon sanitaire op te heffen sterk toenemen. Want waarom zou, zal Vlaams Belang aanvoeren, in Nederland wel een regering met de PVV mogelijk zijn, maar in Vlaanderen niet met Vlaams Belang?

Voorlopig sterken de Nederlandse verkiezingen de andere partijen in hun afwijzing van VB. "Ik heb daar geen cordon sanitaire voor nodig," aldus CD&V-voorzitter Sammy Mahdi. "Puur op inhoud kan dat niet. Dat is fundamenteel." Dat de zusterpartij van CD&V, het CDA, zwaar verloor, verrast hem niet. Het is de straf voor hun onderwerping aan het neoliberale beleid van de VVD. Mahdi verwacht in dat opzicht meer van Pieter Omtzigt, 'wij delen dezelfde filosofie', waarbij de leider van de Vlaamse christendemocraten er op dat moment nog vanuit ging dat de NSC niet met de PVV zou willen regeren.

Open VLD-voorzitter Tom Ongena beschouwt de Nederlandse verkiezingsuitslag als een waarschuwing voor België. Het laat

De Koepelzaal van het Vlaamse parlement.

FOTO VLAAMS PARLEMENT

zien wat je niet moet doen, namelijk 'extreemrechts na-ape', hun taalgebruik overnemen en de deur openen voor samenwerking. Je moet de mensen duidelijk maken: hun oplossingen zijn geen oplossingen'. In werkelijkheid is België op het terrein van bijvoorbeeld het asielbeleid al naar rechts opgeschoven, maar desondanks kon de kloof met de loze campagnetaal van zijn Nederlandse collega niet groter zijn.

Nu de campagne van de VVD in het gezicht van Dilan Yeşilgöz is ontploft, probeert zij alsnog onder samenwerking met de PVV uit te komen, al mogen we niet uitsluiten dat de leider van een beginselloze partij als de VVD weer op haar

standpunt zal terugkomen. Daarbij kan ze dezelfde doodoener gebruiken als waar Omtzigt zich in de beste tradities van het CDA achter verschuilt: 'Het land moet toch bestuurd worden.'

Vaak wordt aangevoerd dat uitsluiting van een partij niet past in de op consensus gerichte Nederlandse politieke cultuur. Desondanks had Mark Rutte na de gedoogconstructie met de PVV in de jaren 2010-2012 goede redenen de partij van Wilders voortaan buiten de deur te houden. De *raison d'être* van populistische partijen is immers hun strijd tegen 'de elite', vertegenwoordigd door de middenpartijen. "Ik geloof in conflict als model om vooruit te komen, niet in consensus," aldus de PVV-leider kort voor de verkiezingen in een interview met *de Volkskrant*. De overwinning van de PVV betekent in dit opzicht een breuk met de naoorlogse politieke orde, gedomineerd door christendemocraten, sociaaldemocraten en liberalen. Gebruikmakend van hun vbleekte profiel en daaruit voortvloeiende onmacht prangende problemen op te lossen, kon Wilders zich opwerpen als de man die zich daadwerkelijk om de noden van 'het volk' bekommerde.

De VVD dacht de opmars van Wilders te kunnen afremmen door zelf naar rechts op te schuiven en trapte daarmee in dezelfde val als middenpartijen in andere landen.

Als het kennelijk is gelegitimeerd er ondemocratische en ongrondwettelijke standpunten op na te houden, geven kiezers aan het origineel de voorkeur boven namaak. Volgend jaar zal blijken of men in Vlaanderen deze val weet te vermijden.

Krijgen we de geest nog terug in de fles? Alleen wanneer de VVD en Omtzigt laten zien dat zij meer dan alleen lippen dienst bewijzen aan de rechtsstaat, kan de PVV nog buitenspel worden gezet. Als zij duidelijk maken dat ook in Nederland de grens wordt getrokken bij een partij waarvan het programma in strijd is met zowel de Grondwet als internationale verdragen. Wilders heeft gewaarschuwd dat zijn partij dan bij volgende verkiezingen nog groter wordt. Dat risico kan niet worden ingedamd door nog dichter tegen de PVV aan te schurken.

In haar column in het Brusselse dagblad *De Standaard* vatte Europa-correspondent Caroline de Gruyter het na de Nederlandse verkiezingen bondig samen: 'De opmars van extreemrechts stoppen is helemaal niet zo ingewikkeld. Als middenpartijen ophouden met extreemrechtse standpunten te kopiëren, kan extreemrechts niet aan de macht komen. Bij elke verkiezing, in elk democratisch land, is dit opnieuw een optie.'

Heerlijk saai in Luxemburg

door RICUS VAN DER KWAST

Hoewel Nederland en vlak daarvoor Slowakije, Polen, Duitse deelstaten en Argentinië anders doen vermoeden, zijn er ook nog democratische landen waar de verkiezingen geruisloos verlopen. Op 8 oktober toog Luxemburg naar de stembus. In normale tijden zou dat, behalve in het Groothertogdom zelf, al geen voorpaginanieuws zijn. Laat staan in een weekend waarin Hamas Israël binnenvalt, een aardbeving in Afghanistan aan meer dan duizend mensen het leven kost en Max Verstappen zijn derde wereldtitel in de wacht sleept.

In de *Chamberwalen*, de parlementsverkiezingen, moesten 287.000 Luxemburgers hun stem uitbrengen. Liefst 47 procent van de inwoners heeft niet de Luxemburgse nationaliteit en is niet stemgerechtigd.

In 2013 doorbrak een regering van liberalen, socialisten en groenen, met de liberaal Xavier Bettel als premier, de hegemonie van de Christlich-Sozial Volkspartei (CSV). De christendemocraten hadden 34 jaar onafgebroken het land geregeerd, waarvan meer dan de helft van de tijd onder Jean-Claude Juncker, de latere voorzitter van de Europese Commissie. De blauw-rood-groene coalitie maakte daarna twee ambtstermijnen van vijf jaar vol, maar daar komt nu een eind aan. Dat verrast, want vriend en vijand zijn het erover eens dat de regering het er best goed vanaf heeft gebracht. Een belangrijk wapenfeit was het invoeren, februari 2020, van gratis openbaar vervoer. Ook de waardering voor minister van Volksgezondheid Paulette Lenert is veelzeggend. In tegenstelling tot veel van haar Europese collega's zag zij haar populariteit tijdens de coronapandemie alleen maar stijgen.

Veel reden tot klagen heeft de Luxemburger verder niet. Hij mag zich met meer dan 75.000 euro op een van de hoogste gemiddelde jaarsalarissen ter wereld verheugen. Zelfs de sterk gestegen vastgoedprijzen veront-rusten maar beperkt; tachtig procent is al huiseigenaar. Het verkiezingsresultaat was dan ook geen afstraffing van het regeringsbeleid. De liberale Demokratesch Partei

(DP) won twee zetels, de sociaaldemocratische LSAP één. Alleen Déi Gréng, de groenen, verloren vijf van hun negen zetels. Dat kostte de coalitie haar flinterdunne meerderheid.

De groenen zochten de verklaring in de verrechtsing van de samenleving. Erg overtuigend is dat niet. Weliswaar heeft het land een voor zijn doen ongekend populistische campagne achter de rug en is daarvoor vooral de Alternativ Demokratesch Reformpartei (ADR) verantwoordelijk, maar die partij won welgeteld één zetel. Verder laat de ADR zich niet als extreemrechts wegzetten. Luxemburg is immers geen land van extremen, noch van links, noch van rechts, aldus de vers gekozen afgevaardigde Alexandra Schoos in *Le Quotidien*. Het lijkt er eerder op dat de groene thema's niet langer het exclusieve eigendom van Déi Gréng zijn. Niet voor niets had Bettel zichzelf al tot ecologische premier uitgeroepen.

Dit alles was een kolfje naar de hand van de CSV. Nog altijd zijn

De groene thema's zijn niet langer het exclusieve eigendom van Déi Gréng

de christendemocraten de grootste partij, met 21 zetels. Een dag na de verkiezingen benoemde groothertog Henri CSV-voorman Luc Frieden tot formateur. Diezelfde avond liet Frieden weten dat hij een regering met de liberale DP wilde vormen. Samen vormden ze met 35 van de zestig zetels een stabiele meerderheid. Xavier Bettel zag af van het premierschap, al boekte zijn partij zetelwinst en had hij persoonlijk drieduizend stemmen meer dan Frieden.

Op 11 oktober begonnen de coalitiebesprekingen. Een week later was er gesproken met vakbonden, werkgevers, milieuorganisaties en andere groeperingen, op 16 november tekenden de partijen het regeerakkoord. Een dag later werden de vijftien ministers – Frieden als premier, Bettel op Buitenlandse Zaken – beëdigd, veertig dagen na de verkiezingen. Saai, maar zo kan het ook

Wallonië zwijgt extreemrechts dood

Wallonië maakt weliswaar deel uit van België, maar is tegelijk een ander land dat in sommige opzichten meer verschilt van Vlaanderen dan Vlaanderen van Nederland. Een ander partijlandschap en een andere politieke cultuur hebben ertoe geleid dat ook extreemrechts in Wallonië een andere positie inneemt. Samengevat: extreemrechtse partijen spelen er geen rol van betekenis. Dat lijkt op het eerste gezicht moeilijk te rijmen met het beeld van Wallonië als een verarmde regio waar het niet moeilijk zou moeten zijn de ontevredenheid uit te buiten.

Dat extreemrechts er desondanks nauwelijks

een voet aan de grond krijgt, is in de eerste plaats te danken aan de dominante positie van de Parti Socialiste (PS). Deze partij is in de vele decennia dat zij reeds aan de macht is diep in de haarvaten van de samenleving doorgedrongen en is bovendien linkser dan sociaaldemocratische partijen elders. In de tweede plaats kent Wallonië een vorm van uitsluiting van extreemrechts die nog verder gaat dan het cordon sanitaire in Vlaanderen. In 2002 sloten de belangrijkste partijen een akkoord over een cordon médiatique, bedoeld om een dam op te werpen 'tegen formaties of partijen die duidelijke ideologieën of voorstellen uitdragen die de democra-

tische beginselen van het politieke systeem kunnen aanvallen'. Dit houdt onder meer in dat men 'moet weigeren deel te nemen aan enig televisie- of radiodebat waaraan een vertegenwoordiger van deze formaties of partijen zou deelnemen'.

Het komt erop neer dat extreemrechts zoveel mogelijk wordt doodgezwegen en het als gevolg daarvan erg moeilijk is een partij van de grond te krijgen. Daarbij komt dat extreemrechts in Wallonië uitblinkt door verdeeldheid en ook aansprekende leiders mist. Toch haalden extreemrechtse partijen die het hebben geprobeerd in sommige steden tegen de tien procent van de stemmen.

WDB

‘Mijn vader bestreed het kolonialisme, niet de Nederlanders’

Het lijkt navrant dat Kartika Soekarno een gerieflijk pied-à-terre heeft in Nederland, terwijl haar vader het koloniale ‘moederland’ nooit bezocht. Het verhaal wil dat hij als president van het onafhankelijke Indonesië graag door koningin Juliana uitgenodigd had willen worden – of is dat een mythe? ‘Ik vroeg het mijn oudere broer,’ zegt Kartika, ‘en volgens hem heeft onze vader nooit naar Nederland willen gaan. Maar hij is ook nooit gevraagd, wat Nederland wel had moeten doen.’ Ze sluit niet uit dat Den Haag van zo’n uitnodiging afzag vanwege het risico dat Soekarno deze zou afslaan.

door MARK BLAISSE
en JOHN JANSEN VAN GALEN

Het naamplaatje van Kartika Soekarno prijkt gewoon bij de bel naast de voordeur en ze roept door de intercom: “Lift aan het eind van de gang naar vierhoog.” In het fraaie appartement aan een van de Amsterdamse grachten schenkt ze voor de verslaggevers en de fotograaf thee. Enkele antieke Indonesische kasten, een aantal Franse objecten als herinnering aan haar jeugd in Parijs, op een bijzettafeltje een foto van haar Japanse moeder Dewi Fudjin, op haar 83ste nog een gevierd televisiepersonage en filantroop, bovenaan de trap een groot portret van haar vader.

Kartika Sari Dewi Soekarno heeft hem, wijlen president Soekarno, nooit bij leven gezien. Ze is zijn jongste dochter en zijn ‘enige gemengde kind’. Ze werd in maart 1967 geboren in Tokio, anderhalf jaar na de bloedige coup van generaal Soeharto die het einde van het bewind van haar vader inluidde. Vanwege de gespannen situatie had Soekarno zijn zwangere vrouw naar Japan gestuurd. Kort na Kartika’s geboorte kreeg hij in Jakarta huisarrest, de familie mocht Indonesië niet meer in.

“Mijn moeder was uitgesproken tegen het Soehartoregime en koos ervoor haar stem te laten horen vanuit Parijs,” zegt ze. “Dus daar ging ik, een paar maanden oud, ook wonen.” Toen haar moeder ondanks het verbod probeerde haar man te bezoeken, werd ze op het vliegveld van Bangkok tegengehouden. “Toen mijn vader in 1970 ernstig ziek bleek te zijn hebben we het er nog eens op gewaagd, samen met Willem Oltmans, de Nederlandse journalist die onze vriend en mijn oppas was. Willem kwam Indonesië niet in, wij wel. Veertien uur nadat mijn ouders weer bij elkaar waren gekomen overleed mijn vader. Zijn begrafenis is mij altijd bijgebleven: een heel vreemde stemming, aan de ene kant een menigte huilende aanhangers van hem, aan de andere kant gewapende militairen. Dat maakt indruk op een kind. In de kist was het gezicht van mijn vader rondom bedekt. Dat is het laatste wat ik van hem heb gezien.”

Wat was Oltmans’ rol? “Ik weet dat hij hier omstreden is, maar voor mij was hij ‘oom Willem’. Hij was een fanatiek voorstander van mijn vader en heeft veel voor ons gedaan. Hij was onze steun en toeverlaat toen mijn vader afwezig was.”

Toen ze twaalf was verhuisde Kartika met haar moeder naar Indonesië, waar de familie

Kartika Soekarno voor het portret van haar vader.

FOTO'S BERT NIENHUIS

Soekarno inmiddels min of meer gerehabiliteerd was. Maar ze vervolgde haar opleiding in Parijs en keerde pas op achttienjarige leeftijd in Jakarta terug. In het begin van deze eeuw was ze ook regelmatig te gast bij haar halfzus Megawati, die toen president van Indonesië was. “We kunnen prima met elkaar opschieten. Haar huis was mijn huis. Haar dochter is voorzitter van het Indonesische parlement, zij is nu in Londen.” Indonesië werd nooit Kartika’s definitieve woonplaats, al woonde ze er ook na 2010 geruime tijd. “Ik wilde onze zoon, die officieel Nederlands is, kennis laten maken met zijn wortels en dat kon alleen als hij een tijdlang in Indonesië verbleef. Maar we wonen in Londen en hij gaat nu studeren, misschien in Chicago. Hij heeft een wiskundig brein, net als zijn vader, die in Delft had gestudeerd.”

En ontmoeting met de dochter van Soekarno kan niet anders dan ook over het koloniale verleden en de dekolonisatie gaan. “Toen ik met mijn man in Nederland

kwam wonen, vierde ik jaarlijks de proclamatie van de Indonesische onafhankelijkheid tussen mensen die deze dag niets zei,” vertelt ze. Kartika trouwde in Amsterdam met de in de media als ‘kleurrijk’ bestempelde Nederlandse bankier Frits Seegers, topman bij Barclay’s en Citibank (met in die kringen de bijnaam ‘de gorilla’). “Mijn man hield voor de Indonesische onafhankelijkheid vast aan 1949, toen Nederland de soevereiniteit overdroeg, maar voor mij is het 15 augustus 1945.” Het steekt haar dat Nederland die dag nog altijd niet heeft erkend, al hoorde ze premier Mark Rutte wel iets in die geest uitspreken – “maar ik weet niet of dat al officieel is geïmplementeerd”.

Dat haar moeder een Japanse is, hoeft ons minder te verbazen dan wij gezien de voorafgaande bezetting van Nederlands-Indië door Japan wellicht denken. “De Japanners hebben een slechte reputatie in Azië, maar met de Indonesiërs was de relatie wederzijds bevorderlijk. Ze steunden het nationalisme.” In Nederland is

hem verweten dat hij tijdens de oorlog collaboreerde met Japan, de vijand van het Westen. “Om uiteindelijk onafhankelijk te worden was dat nodig, ja. De vijanden van mijn vijanden zijn mijn vrienden, nietwaar? De Nederlanders verlieten ons land na de Japanse invasie, ze verdedigden ons niet, ze gaven Indonesië over in handen van de Japanners. Na hun capitulatie bleef Maleisië kalm wachten op de terugkeer van de Britten, maar Indonesië nam de kans te baat om de onafhankelijkheid uit te roepen. En toen de Nederlanders terugkeerden beschuldigden ze mijn vader ervan een collaborateur te zijn!”

De Nederlandse minister-president Willem Drees nam haar vader in het bijzonder kwalijk dat hij zijn landgenoten had opgeroepen dwangarbeid voor de Japanners te verrichten, waaraan tienduizenden bezweken. “Het was een complexe tijd,” zegt ze. “Maar de slotsom was dat hij de onafhankelijkheid kon uitroepen.”

“Toen ik regelmatig in Nederland kwam, was ik geschokt door de totale onwetendheid over Indonesië. Van het koloniale tijdperk en de onafhankelijkheidsstrijd staat heel weinig in jullie schoolboeken. De naam Soekarno is eruit verwijderd, die zegt de Nederlandse jeugd niets. Maar ook hoe Nederland ons land uitbuitte wordt maar summier behandeld. Terwijl jullie welvaart kon groeien door onze grondstoffen.” Al bespeurt ze wel een ‘verschuiving’: het grootscheepse wetenschappelijk onderzoek naar de dekolonisatie van Indonesië en de tentoonstellingen in de Nieuwe Kerk en *Revolusi!* in het Rijksmuseum die ze bezocht, ‘hebben Indonesië voor jullie weer op de kaart gezet’. “Maar men concentreert zich steeds op de zwarte bladzijden van het militaire geweld na 1945, terwijl er zoveel te vertellen valt over drie eeuwen koloniale bezetting daarvoor.”

Wat vindt zij van de excuses van koning Willem-Alexander en premier Rutte voor het koloniale verleden van Nederland? “Die komen wat mij betreft te laat. Misschien zijn ze echt gemeend, maar te laat is te laat. Landen hebben tijd nodig om met hun verleden in het reine te komen.”

Hoe zijn die excuses in Indonesië ontvangen? “In de media werd er melding van gemaakt, maar onze jeugd nam het bericht voor kennisgeving aan en werd er koud noch warm van. Het is een cultuur die liefst vooruitgaat. Onze jeugd is niet met het verleden bezig, met de schuldvraag of zo. Wij zijn een volk van vergeven en vergeten. Geschiedenis wordt altijd geschreven door de bovenliggende partij, Soeharto liet de geschiedenis herschrijven en daarin werd de rol van mijn vader zo klein mogelijk gemaakt. Kinderen leerden dat hun eerste leider een communist was die zijn land heeft verraden. En jullie noemen het Nederlandse militaire optreden in mijn land nog steeds ‘politieacties’, alsof wij bandieten waren die door de politie werden gezocht. Het mocht geen onafhankelijkheidsstrijd heten. Het was zuiver koloniaal gedrag tegen een onderdrukt volk.”

“Ik las dat Nederland de Marshallhulp gebruikt heeft voor de oorlog tegen ons land en dat Indonesië tenslotte nog voor zijn onafhankelijkheid aan Nederland heeft moeten betalen, in plaats van andersom. Waarschijnlijk zijn wij ook de enige ex-kolonie ter wereld die nooit gevraagd heeft van de kolonisator financiële compensatie te krijgen.”

Soekarno vormde met de presidenten Jawaharlal Nehru van India en Josip Broz Tito van

Joegoslavië het leidende driemanschap in de beweging van niet-gebonden landen, die een derde weg tussen Oost en West wilde behandelen en in 1955 voor het eerst in conferentie bijeenkwam in de Indonesische stad Bandung. Kartika voegt de namen toe van Gamal Abdel Nasser, president van Egypte, en de Ethiopische keizer Haile Selassie. “De indrukwekkende toespraken die ze daar hielden! En sommigen spraken er voor het eerst buiten hun eigen land.” Maar wat bleef er over van de Indonesische ambitie een voortrektersrol te spelen in de wereld? “Er is nu een wereldwijde leiderschaps crisis, een mondiaal gebrek aan dit soort leiders. Ze bestaan niet meer. Het is droevig. Kijk naar Oekraïne, kijk naar de Palestijns-Israëlische oorlog: er staat niemand op die met autoriteit oplossingen aandraagt.”

Ligt in die conflicten geen opdracht besloten voor Indonesië, om te bemiddelen of minstens hulp te bieden? “Indonesië mag dan wel het grootste moslimland ter wereld zijn, het bestaat uit zeer gematigde moslims. Onze regering vindt vermoedelijk dat de Arabische buurlanden eerder in aanmerking komen om in te grijpen, maar die laten de Palestijnen als het erop aankomt in de steek. Heel verdrietig. Indonesië heeft Israël niet erkend, juist vanwege de Palestijnse kwestie. Dus symbolische hulp is er wel.”

“Het schort in Indonesië aan echte leiders. Ik zou meer Indonesisch staatsmanschap en leiderschap willen. Men hecht erg aan zijn soevereiniteit en richt zich vooral op de ontwikkeling van de infrastructuur. Wij hebben een zinkende hoofdstad. Maar ons land bereikt slechts moeizaam de internationale media en evenmin de Nederlandse media. We zijn een belangrijke mondiale speler, maar worden niet als zodanig gewaardeerd, misschien omdat we te bescheiden zijn. Mogelijk sluimert er in ons nog iets van het onderdanige gedrag van de voormalige kolonie.”

Bedoelt zij dat Indonesië niet groot wil denken? “De dagen van Soekarno zijn voorbij. Wijlen mijn vader was een van de belangrijkste

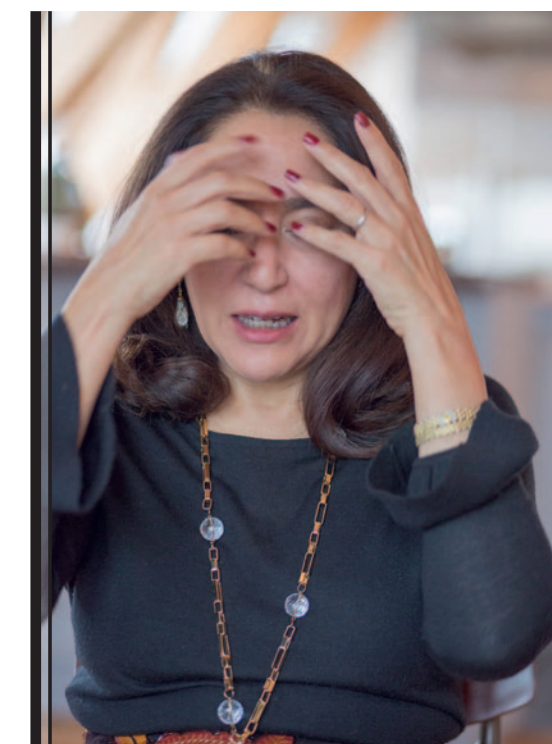

‘Indonesië mag dan wel het grootste moslimland ter wereld zijn, het bestaat uit zeer gematigde moslims’

leiders in de wereld en een van de beste redenaars. Staande ovaties in de VN en de VS! Nu richt Indonesië zich op de binnenlandse ontwikkeling. De coup van Soeharto in 1965 was een van de bloedigste uit de geschiedenis, met bijna een miljoen doden. Dat heeft geleid tot een langdurig binnenlands trauma en een moeizame terugkeer naar de democratie. In februari zijn er voor de tiende keer presidentsverkiezingen. Onze zittende president is gekozen als een anti-establishmentfiguur, maar bouwde nadat hij gekozen was zijn eigen dynastie op. Het is een onderschat land, geheel ten onrechte: het heeft op drie na de grootste bevolking ter wereld, is een van de grootste democratieën, heeft dus de grootste moslimbevolking ter wereld en is toch nog een seculier land.”

Terug in Londen zal zij zich weer wijden aan haar Kartika Soekarno Foundation (KSF). “Het ontbreekt in afgelegen streken van Indonesië aan kennis over voeding en opvoeding van pasgeboren kinderen. Zo’n vijf miljoen kleine kinderen lijden honger. In onze moeder-en-kindcentra helpen moeders jonge vrouwen met hun pasgeboren baby’s.” De KSF krijgt steun van regeringen in Japan, Noorwegen, Nieuw-Zeeland, Nederland en van particulieren. Door de pandemie en het overlijden van haar man in 2021 moest ze dit werk tijdelijk op een lager pitje zetten.

Als *Argus* haar vraagt of ze nog iets wil toevoegen, mailt ze: ‘Het zou de Nederlandse regering sieren als ze de visumplicht voor Indonesiërs ophief, zoals de Britten doen voor hun voormalige koloniën. Wijlen mijn vader bestreed het kolonialisme, maar niet de Nederlanders. Toch wordt zijn naam in Nederland verwaarloosd of veracht. In een eerbetoon van de gemeente Amsterdam aan antikoloniale strijders werd hij niet eens genoemd. Ik hoop dat Amsterdam het voorbeeld van het Rijksmuseum en de Nieuwe Kerk zal volgen en een laan, plein of park naar hem zal vernoemen.’

‘Onze jeugd is niet met het verleden bezig, of de schuldvraag. Wij zijn een volk van vergeven en vergeten.’

In de rubriek Achterwaarts! (de naam is ontleend aan de memoires van journalist Max Nord) kijken bekende en minder bekende mensen terug op episodes uit hun leven.

Tweeënvijftig liter erwtensoep

door GEE DE WILDE

Om ons afstuderen met familie en vrienden te vieren, kookten mijn vriendin en ik begin 1983 voor tachtig mensen erwtensoep. In een van de kale repetitieruimtes van onze theatergroep in Utrecht stonden lange tafels met borden en bestek en stemmige kaarsenstandaards. De 52 liter erwtensoep werd de dag voor het feest bereid. Niet alleen omdat hij de tweede dag lekkerder is, maar ook omdat het nogal een karwei was. Spliterwten, aardappelen, knolselderij, prei, en een bouillon van varkensfricandeau en braadworst. Recept van mijn Limburgse moeder. Vooral de slager vond het een bewonderenswaardige onderneming voor amateurkoks.

Midden in de nacht voor het feest werden we wakker van geborrel, bloeb-bloeb, uit de keuken. De soep was 'om', verzuurd, en stonk een uur in de wind. Janken!

We besloten de soep dan maar opnieuw te maken. Om negen uur 's morgens stond ik weer bij slager

Brouwer in de Burgemeester Reigerstraat: of hij nog zo'n partij braadworst in huis had. "Dat moet ik even achter vragen," zei hij. En toen hij terugkwam: "Meneer, we zijn er met z'n allen helemaal kapot van. Wat verschrikkelijk. En ja, zo veel worst hebben we nog wel. Maar we willen er niks aan verdienen." Hij legde ook uit dat slagers hun erwtensoep in platte, ondiepe bakken laten afkoelen. Dan kan hij niet 'omslaan'.

Met mijn zak vlees voor een fractie van de prijs ging ik naar de groenteboer. Ook daar bleek voor ons ineens alles in de aanbieding. Die solidariteit van de Utrechtse middenstand verlichtte het kookproces aanzienlijk.

Nadat we de twee pannen bedorven soep op straat aan het riool hadden geschonken, gingen we opnieuw aan de slag en nu zorgden we ervoor dat de soep heet bleef totdat hij werd opgediend. Hij was heerlijk. En de 2 x 52 liter was *the talk of the evening*.

Een jaar of wat later luisterde ik naar *Nachtdienst*, een geliefd radio-

programma dat in die tijd door Karel van de Graaf werd gepresenteerd. Luisteraars konden vragen stellen, waarop andere luisteraars een hopelijk bevredigend antwoord konden geven. Opeens was daar een vraag die al tijden door mijn hoofd speelde: "Waarom gaat mijn erwtensoep 'om'?" Met de bijkomende vraag: "...en mijn groente- en tomatensoep niet?" Dat vond Van de Graaf een goeie vraag, maar met de antwoorden van luisteraars was hij niet tevreden. "Gebruikte u soms varkensvlees? Ja? Nou, daar ligt het aan." "Maar waarom dan?" vroeg Van de Graaf. "Zat er soms prei in? Prei gaat gisten!" "Maar waarom dan?" Ze kwamen er niet uit.

Totdat een Wageningse wetenschapper belde, die uitlegde dat het aan twee dingen lag: aan bacteriën en aan de compactheid van de soep. Wanneer soep afkoelt, moet die zo snel mogelijk onder de 29 graden Celsius komen; op die temperatuur vermenigvuldigen bacteriën zich het snelst. Compacte soep koelt wel snel aan de buitenkant, maar niet binnenin. Daarom moet

Karel van de Graaf FOTO AVRO/TROS

je erwtensoep altijd zonder deksel in open ruimte laten afkoelen en doen slagers die in platte bakken. Sindsdien kon Karel van de Graaf voor mij niet meer stuk.

Gee de Wilde (1947) is psycholoog en adviseur geestelijke gezondheidszorg en welzijn.

De waarheid over Buru

door JOHN JANSEN VAN GALEN

Toen we Pramoedya Ananta Tur spraken, werd hij herhaaldelijk genoemd als kanshebber voor de Nobelprijs voor literatuur. Hij woonde aan een sobere binnenplaats in Jakarta waarvan de toegang door de politie van generaal Soeharto in de gaten werd gehouden. Zijn tetralogie *Aarde der Mensen* was wereldberoemd. Een vriendelijke, bescheiden man, die ons prompt uitnodigde voor de bruiloft van zijn dochter. Pramoedya was van 1925 en je kon Nederland tegen hem praten, maar hij beheerste het niet meer actief en antwoordde in het Bahasa. Mijn metgezel van het Erasmus Huis (voor contacten tussen de Indonesische en Nederlandse cultuur) vertaalde die antwoorden 's avonds in het Nederlands en zette ze op papier, zodat Pramoedya de volgende dag zijn eigen antwoorden in onze taal kon voorlezen. Een beetje stijfjes, maar voor VPRO-radio goed genoeg.

Het idee was afkomstig van Roel van Broekhoven, begenadigd radio-maker: beroemde schrijvers laten vertellen over een plaats waar ze gewoond hebben en hun herinneringen daarna toetsen aan de werkelijkheid ter plaatse. De eerste was Milan Kundera, in Parijs, over

Pramoedya Ananta Tur op Buru.

FOTO ISTIMEWA/BLOGSPOT

Praag. De tweede was Pramoedya, over Buru, waar hij onder Soeharto veertien jaar was geïnterneerd. Hij vertelde beeldend over het eiland: de weelderige, groene heuvels die je bij aankomst vanaf zee zag, de herten die er over de toppen dartelden.

Na zijn relaas gingen wij, mijn verloofde en ik, met de boot naar Ambon, vanwaar je over een woelige zeestraat het veer naar Buru kunt nemen. Het was als voormalig politiek ballingsoord niet zomaar toegankelijk: je moest een *surat jalan* hebben, een reisvergunning. Die kon je op Ambon aanvragen – grote kans dat je die niet kreeg. Of je kon de oversteek op de bonnefooi wagen – grote kans dat de toegang je werd geweigerd. We kozen voor het

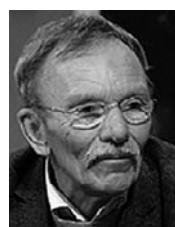
laatste. De zee was ruw die nacht, er waren maar een paar reddingsvesten. Een bemanningslid bood ons voor een paar roepia's zijn hut aan.

In een tentje bij de steiger op Buru dronken we koffie. Jonge macho-soldaatjes legden hun mitrailleurs voor zich op tafel. De muziek werd aangezet en over het water schalde *Als de klok van Arne-muiden*. Over de ongeplaveide hoofdstraat van het havenplaatsje stapte statig een casuaris voort. De politie had mij al gauw in de smiezen en sommeerde mij dezelfde boot weer terug te nemen. Maar omdat, geluk bij een ongeluk, mijn verloofde knap beroerd was geworden, lieten ze zich vermurwen: we mochten de volgende ochtend het

vliegtuigje naar Ambon nemen.

In dat etmaal, terwijl mijn verloofde in een armzalig *guesthouse* in katzwijn lag, maakte ik stiekem mijn reportage over Buru. Om niet betrappt te worden sprak ik op het toilet van een school, deur op slot, een impressie van het eiland in. De schoolmeester beaamde dat hij Pramoedya had gekend, maar hield zich gedeisd. Ook interviewde ik in zijn schamele hut een man die beweerde de 'regering in ballingschap van de Molukken en Irian' te leiden. Veel was het niet, maar alles is veel voor wie niet veel verwacht.

Terug in Jakarta bleek de bruiloft van Pramoedya's dochter een grootscheepse affaire, waarin een enorme, snel smeltende ijssculptuur centraal stond. Toen moesten we hem verslag uitbrengen: al bij het naderen van Buru zie je dat van heuvels geen sprake is, het eiland lijkt zo plat als een pannenkoek. Hij glimlachte minzaam. Dichtelijke vrijheid?

John Jansen van Galen (1940) is journalist, schrijver en redacteur van *Argus*.

Met mijn stomme kop

door MONSE WEIJERS

Als lid bent van een tennisclub is het handig om een of meer partners te hebben die je te allen tijde kunt bellen met de vraag of ze zin hebben een balletje te slaan. Zo'n partner kun je opdoen tijdens de zogenoemde toss. Je wordt dan een ochtend of avond elk halfuur ingedeeld met weer drie anderen om een dubbel te spelen. Zo kwam ik ook aan Gerben. We spraken af een keer te singelen en bleken aardig tegen elkaar opgewassen. Ook konden we redelijk goed met elkaar opschieten. Al snel speelden we elke week een partijtje. En wat later gingen we ook af en toe bij elkaar eten en daarna samen naar de Champions Leaguewedstrijden van Ajax kijken.

Gerben was wiskundige, maar zijn kennis van de wereld was zeer beperkt. Dat was een teer punt. Hij maakte het zelfs uit met een vrouw aan wie hij via een datingsite gekomen was, omdat ze niet wilde geloven dat hij universitair docent was geweest. Overigens had hij al snel via een andere datingsite een aantrekkelijker vrouw aan de haak geslagen. Hij was iemand die overall het positieve van inzag. Als je, zoals ik, geneigd bent tot somberheid en je leven als mislukt beschouwt, heeft zo iets een weldadige invloed. Soms was ik ten einde raad, maar na mijn tennissessie met Gerben kon ik het leven weer aan. Gerben was zich hiervan bewust. Tijdens een van onze etentjes vertelde hij me dat hij onder vrienden en kennissen erom bekend stond dat hij ze over hun depressies heen kon helpen. Ik gaf toe dat mij dat ook overkwam. Zelf had hij nooit last van depressies, beweerde hij, zelfs niet na de zwaarste tegenslag of onder de beroerdste omstandigheden.

Het was geloof ik tijdens datzelfde etentje dat ik hem, om de conversatie een zeker niveau te geven (maar ook om duidelijk te maken dat ik, hoe-

wel alfa, best iets wist van de bètawereld), vroeg of hij wist wat het revolutionaire was van de fysica van Isaac Newton. "Nou?" vroeg Gerben. Dat hij, zei ik, voor het eerst een natuurverschijnsel, namelijk de zwaartekracht, had ondergebracht in een wiskundige formule. Gerben dacht even na en zei toen dat Pythagoras dat al veel eerder had gedaan met zijn stelling over rechthoekige driehoeken.

Tijdens de nazit van een partijtje tennis kwam ik erop terug met mijn stomme kop: de stelling van Pythagoras, zei ik, was een abstractie van de werkelijkheid die alleen in het hoofd van de mens bestond, terwijl Newtons formule betrekking had op de werkelijkheid zelf, dat was iets heel anders. Gerben sputterde nog wat tegen, maar moest uiteindelijk toegeven dat ik gelijk had. Met de vriendschap was het daarna echter gedaan; door hem opgemonterd worden en hem dan ook nog op zijn eigen terrein de loef willen afsteken, dat ging te ver. We kwamen niet langer bij elkaar over de vloer, en de nazit werd afgeschaft. Gerben werd nu kwaad als ik een bal uit gaf die hij als in zag, snauwde me af toen ik een keer tien minuten te laat was en reageerde geprikkeld op onschuldige opmerkingen van mij.

Het seizoen maakte ik nog met hem af, maar het jaar daarop heb ik hem niet meer gebeld. En hij mij ook niet. Voorlopig was ik aangewezen op de toss. Ook leuk, maar als ik in een depressieve bui ben, heb ik nog wel eens spijt van mijn wijsneuzigheid.

Monse Weijers (1942) is slavist en vertaalde een twintigtal boeken uit het Russisch.

Ouvreuse

door DENS VROEGE

Wanneer je vroeger (en dat is vrij lang geleden) naar de bioscoop ging, werd je door een ouvreuse naar je plaats gebracht. Als je te laat was en het zaallicht was al uit, scheen ze je bij met haar zaklantaartje, zodat je in het donker met die aflopende vloer geen doodsmak zou maken. Het was de bedoeling dat je haar voor die service een footje gaf. In de pauze van de film kwam ze dan met een tableautje voor haar buik met ijsjes, chocola en andere versnaperingen. De fooi was een extraatje bij de schrale verdienste. De grappen en niet te vergeten de vaak scabreuze cartoons over ouvreuses waren legio.

Op een avond begeleidde een ouvreuse een man naar zijn zitplaats en hij zag ervan af haar een footje te geven. En toen ze in de pauze langs kwam met haar koopwaar, wuifde hij haar nonchalant weg. Hij zat zich enorm te verheugen op een spannende detective en had verder niets van haar nodig.

De ouvreuse zag zich voor de tweede maal geschofferd en liet dat niet passeren. Ze boog zich naar hem over en fluisterde in zijn oor: "De tuinman heeft het gedaan."

Dens Vroeghe (1939) is journalist, antiquair en auteur van een tiental romans.

In de modderplas

door AMMETJE SCHOOK

Op Prinsjesdag zag ik op de televisie koning Willem-Alexander de troonrede voorlezen, met in zijn handen een stapeltje nogal vodderige A4'tjes. Ik vroeg me af of Zijne Hoogheid met zijn vorstelijke inkomen zich geen iPad kon veroorloven. Een tablet is toch een stuk gemakkelijker dan dat gehannes met een stapel papier. Tevens zou met de iPad-instelling 'extra grote letters' de leesbril die op het puntje van zijn neus hing overbodig zijn.

De monarchie heeft niet mijn voorkeur. Bij mijn ouders thuis was niet iedereen het er met elkaar over eens. Mijn vader vond dat het Koninklijk Huis wel afgeschaft kon worden, mijn moeder droeg vooral koningin Juliana een warm hart toe. Dus was er elk jaar op Koninginnedag onenigheid of de vlag wel of niet moest worden uitgehangen.

Mijn moeders warme gevoelens voor het koningshuis kwamen wellicht mede voort uit het feit dat een van haar voorvaderen een rol had

gespeeld in het leven van enkele leden van de Oranjefamilie, te weten stadhouder Willem V en diens zonen. Deze voorvader, Hermanus Tollius, geboren in 1742, was hoogleraar aan diverse universiteiten tot in 1785, toen hij het hoogleraarschap verruilde voor een aanstelling als leermeester van een van de stadhouderszonen, die later koning Willem I zou worden. In mijn familie deed het verhaal de ronde dat Hermanus zich in het gezelschap bevond van Wilhelmina van Pruisen, de echtgenote van Willem V, tijdens haar aanhouding bij Goejanverwellesluis. Waar of niet waar, ik zag voor me hoe mijn bet-bet-betovergrootvader, gekleed in een deftig, maar o zo onhandig reiskostuum, uit een rijkoets midden in een plas modder stapte.

Een ander familieverhaal betreft Adrianus Tollius, die een eeuw eerder leefde dan Hermanus. Adrianus was buitengewoon hoogleraar in de letteren aan de Universiteit van Harderwijk. Ook hield hij zich bezig met het bestuderen van gesteenten; vooral de vuurstenen die op de Veluwe werden gevonden hadden zijn

Pen en ecolint-inkt (24x16,5 cm).

belangstelling. Adrianus meende dat die ontstonden doordat gestolde onweersdamp in aanraking kwam met de hitte van de bliksem, waarna ze als keiharde brokken gebakken steen uit de hemel vielen. Aan deze zogeheten donderbeitels werd magische kracht toegeschreven. Het bezit van zo'n steen beschermde je tegen blikseminslag.

Onlangs werd ik 's nachts wakker van een heftig onweer. De regen kletterde zo hard op mijn dak

dat ik even dacht dat Adrianus toch gelijk had met zijn gestolde onweersdampen en keiharde brokken gebakken steen.

Ammetje Schook (1946) is beeldend kunstenaar.

Eigenlijk was hij uitgezongen, maar Rick de Leeuw van Tröckener Kecks maakte een doorstart in Vlaanderen. 'Ik ben hier tegenwoordig bekender dan in Nederland.'

door **MIRJAM BARTELSMAN**

Hij schreef zeventien boeken over uiteenlopende onderwerpen. Hij vertaalde middeleeuwse teksten in hedendaags Nederlands en publiceerde twee dichtbundels. Hij trad op als acteur, stelt muziekprogramma's samen voor de Vlaamse omroep, presenteert muziekfestivals en is voetbalanalist bij de Belgische sportzender PlaySports. En hij schreef iets van 150 songteksten, waarvan een werd opgenomen in *O, die jongen? Die heb ik ook gekend*, de onlangs onder auspiciën van *Argus* verschenen bloemlezing ter gelegenheid van het eeuwfeest van de roman *Kees de jongen*. Een fragment: 'Was jij hier bij mij/ In de wereld waar ik woon/ Dan kwam alles weer goed/ Dan was jij mijn verloren zoon.'

Rick de Leeuw (Haarlem, 1960) is op de allereerste plaats zanger. Vanaf 1981 is hij frontman van de rockband Tröckener Kecks. Na ruim 1300 optredens voor steevast overvolle, uitzinnige zalen geeft hij er in 2001 de brui aan. Als het massaal bezochte afscheidsconcert in Paradiso voorbij is, roept hij dat hij nooit meer zal zingen. Nooit meer. Nou ja, tot 2004. Sindsdien zingt, swingt en rockt hij er weer vol overgave op los, begeleid door verschillende formaties met de in Vlaanderen bekende presentator Jan Hautekiet aan de vleugel. Hij zingt in het Nederlands en een onderton van zelfspot is nooit ver weg.

*Hij glittert in de spot
Hij zwaait z'n heupen heen en weer
Z'n hand glijdt door het laatste beetje haar*

*En hij lacht z'n tanden bloot
Al heeft hij die niet meer.
En nu, nu het even tegenzit
Denkt hij aan alles wat hij heeft geleerd*

*Doe het
Een voor het geld
Twee voor de show
En drie voor het publiek
En hou van de muziek.*

Rick de Leeuw is als een inktvis met meer dan tien tentakels. Ver weg van het podium leidt hij diverse andere levens. Zo organiseert hij activiteiten voor mensen die op jonge leeftijd dementie krijgen. Niemand in Nederland weet daar iets van, maar in Vlaanderen is hij wereldberoemd. Vijf jaar geleden verhuisde hij

De vele tentakels van Rick de Leeuw

vanuit de drukke Kalverstraat in Amsterdam zijn roem achterna. Naar Heks, een van de kleinste dorpjes van België. Daar ontvangt hij ons gastvrij in een oud, tot woonhuis verbouwd café. Drieënzestig is hij inmiddels. De zwarte kuif van de Tröckener Keckszanger is wit geworden, verder vertoont hij geen tekenen van voortschrijdende ouderdom. Hij heeft nog steeds dat lange, jongensachtige lijf, dat gemaakt lijkt om op het podium, zwaaiend met armen en benen heen en weer te springen. Hij maakt zich op dit moment vooral druk over het besluit om de laatste kroeg in Heks, Bij Rita, te sluiten. Hij gunt Rita haar pensioen, maar dat café mag natuurlijk niet dicht. Straks komen de burens bespreken in hoeverre dat verwerpelijke plan getorpedeerd kan worden.

Op tafel liggen verse exemplaren van zijn laatste boek, *Het grote ontbreekwoordenboek*, waarvoor hij later die week in Hilversum bij het praatprogramma *Sofie & Khalid* reclame mag maken. "Toch leuk, dat ze ook in Nederland weer eens wat van me horen."

Dan komt de vrouw van de bakker langs om zijn laatste cd te kopen. Ze is, zegt ze, heel trots dat de beroemde zanger in haar dorp is neergestreken. En of ik wel goed geluisterd heb naar de tekst van *Lieg mij de waarheid*, de titelsong van zijn laatste cd.

*Gevangen in een droom
Te mooi om te verliezen
In de afvalrace van alledag
Waarin niets mag en de rest moet
En je beter het beste niet verwacht
Lieg me de waarheid
Niets dan de waarheid
Dus geef me wat ik wil.*

Waarom is Rick de Leeuw vooral in België populair? Hij haalt zijn schouders op. "Een kwestie van de juiste plaats op het juiste moment. Ik denk dat ik hier in Vlaanderen door mijn programma's op radio en tv bekender ben geworden dan in Nederland. Langzamerhand ben ik hier ook zoveel leuke mensen tegengekomen; die zoek ik steeds weer op om mee samen te werken. *Het grote ontbreekwoordenboek* heb ik bijvoorbeeld samen geschreven met de taalkundige Ruud Hendrickx, de Vlaamse hoofdredacteur van de *Dikke van Dale* en een ontzettend leuke man."

Maar al die optredens, de afge-

lopen twintig jaar toch ook weer ruim duizend keer: gaat dat nooit vervelen? "Nee, helemaal niet. Op het podium mag je een soort verheugde vorm van jezelf zijn. Je mag de teugels laten vieren en dat is heel aangenaam. Het is, met kleren aan, het fijnste gevoel dat ik kan bedenken."

En hoe zit het met zijn populariteit bij jong dementerenden? Hij lacht. "Dat heeft helemaal niets met mijn liedjes te maken. Toen ik in Vlaanderen enige bekendheid kreeg, werd ik voor allerlei goede doelen benaderd. Dat gebeurt in Nederland ook bij BN'ers, nou, hier ben ik een BV'er. Ik had in 2012 de Ronde van Vlaanderen gefietst en toen werd ik het jaar daarna benaderd door het project Te Gek, een groep die zich inzet voor mensen met een geestelijke stoornis. Ik ben toen met hen naar de top van de Mont Ventoux gefietst. Patrick De Jaeger was daar ook bij. Die was toen 53, twee jaar ouder dan ik, en kort daarvoor had

Paard in de gang

Matthijs van Nieuwkerk wierp in oktober 2014 in *De Wereld Draait*

Door de vraag op of in de carnavalskraker *Er staat een paard in de gang* filosofische diepgang was verstoppt. Rick de Leeuw antwoordde: "Ja, ik hoor in die tekst iets wat voor mij uitzonderlijk is. Dat paard staat plotseling in de gang bij buurvrouw Jansen. Er wordt gebeld. Zij doet open, heel bedaard. En nog geen seconde later is de gang gevuld met paard. Binnen een seconde. Bám, van niks naar alles! Ik hoor daarin de ontstaansgeschiedenis van de wereld. Dat is de oerknal, het scheppingsverhaal. Dit is echt een prangende filosofische tekst. Het staat met beide benen in een literaire traditie die teruggaat naar de late middeleeuwen. De heer Herman Pleij, die hier in de zaal zit, kan dit bevestigen. Ik ben nu een tekst uit 1325 aan het vertellen.

En altijd als er dieren in het spel zijn, weet je: het gaat over dierlijke drijfven. En helemaal als die dieren binnenkomen, dan weten wij, middeleeuwse poëziekeners, meer dan genoeg. De dubbele betekenis ligt er duimendik bovenop." Historicus Herman Pleij zei dat hij deze uitleg volledig onderstreepte.

hij de diagnose dementie gekregen. Hij had nog nooit zo'n fietstocht gemaakt en het werd een onvergetelijk avontuur. Voor ons allebei. Ik wist niet dat je op zo'n vrolijke manier zorg kon bieden. Ik was zijn buddy. Een beetje aanmoedigen, bijsturen en de stemming erin houden. Uiteindelijk was hij eerder bij de top dan ik."

"Door die ene tocht werd Patrick een andere man. Na de diagnose was zijn wereld ingestort en was hij alleen maar radeloos, woedend en bang. Toen hij de top had bereikt, wist hij: ik kan ook nog dingen waarvan ik niet eens wist dat ik ze kon. Hij kon voor het eerst weer lachen."

Het is bijna aandoenlijk om de rockzanger Rick de Leeuw zo vol overgave en zonder enige relativering te horen spreken over zijn vrijwilligerswerk. Patrick en zijn vrouw zijn vrienden voor het leven geworden en samen met hen richtte hij Het Ventiel op, een club mensen die buddy's werft voor jong dementerenden en allerlei activiteiten organiseert. Zonder subsidie, zonder clubhuis, zonder betaalde medewerkers. Rick de Leeuw zit als medeoprichter in het bestuur en Jan Hautekiet, zijn muzikale compagnon, is voorzitter. Samen treden ze regelmatig belangeloos op voor de 150 gezinnen die Het Ventiel begeleidt. "We doen dat allebei met hart en ziel," zegt Rick. Het lied met die titel werd dan ook het lijflied van Het Ventiel. 'En als het even tegenzit/ Denk dan aan wat je hebt geleerd/ Doe alles wat je doet met hart en ziel.'

Natuurlijk kwam er ook een boek: *Nooit alleen*, waarin Rick de Leeuw de honderd buddy's van Het Ventiel interviewt over hun vrijwilligerswerk. Over zijn eigen motivatie schrijft hij in de inleiding: "Ik ben een zotte doos. Ik breng er graag de sfeer in. Het doet deugd als dit geapprecieerd wordt."

Op en buiten het podium, Rick de Leeuw gaat onvermoeibaar door. Op 25 november trad hij voor de eerst sinds maanden weer op in Nederland. In de feestzaal van Nieuwendijk, ergens in Brabant tussen Hank en Sleeuwijk, staan driehonderd oude jongeren en jonge ouderen op elkaar gepakt. De meesten waren al fan in de tijd van de Tröckener Kecks. Ze zingen luid met alle teksten mee.

Rick de Leeuw

FOTO ANP/HOLLANDE HOOGTE/CLEMENS RIKKEN

*Want we zijn allemaal op zoek
Maar we weten niet waarnaar
Soms denk je dit is het
En dat blijkt later weer niet waar
We blijven allemaal op zoek
De jacht is mooier dan de vangst.*

In de dampende zaal die ruikt naar zweet en bier staat Margo Akkers (51) uit Milheeze vooraan. Met

vrienden Perry en Eric behoort ze tot de hardcore fans; ze slaan geen concert over. De week tevoren reden ze nog naar België, waar Rick optrad 'in een soort kneuterig parochiehuis met koffie en stoelen'.

Ze vinden de teksten van Rick nog mooier dan zijn muziek; Margo koppelt alle belangrijke ge-

beurtenissen in haar leven eraan. Op de rouwkaart van een vriend schreef ze: 'Ga nu maar, ik blijf nog even hier/ Het afscheid komt altijd te vroeg.' (Uit: *Een dag zo mooi*.) En op het bidprentje van haar moeder: 'Ze zeggen dat het pijn doet, ik wist niet hoezeer/ Ze zeggen dat het slijt, maar niet wanneer.' (Uit: *Ik mis je*.)

De zin van het leven

Remco Campert schreef het voorwoord bij Rick de Leeuws interviewbundel *Zin van het leven* (2012). Citaat: 'Ik had Rick de Leeuw nog nooit horen zingen. Zo vreemd was dat niet, want ik was (en ben) dertig jaar ouder. Ik lag een leven op hem voor. Die generatiekloof werd voor mij in één keer gedicht tijdens een literair festival in Nijmegen, ergens in 2007. Literaire manifestaties ervaar ik als iets benauwends. Het is allemaal zo bloedserieus. Bij het zingen van Rick de Leeuw kreeg ik weer lucht. Niet alleen mooie teksten, maar wat een stem en wat een aangename persoonlijkheid. Ik had het gevoel weer aan het werkelijke leven deel te nemen. Ik uitte mijn bewondering en daarna scheidden onze wegen.'

Rick de Leeuw nu: "Ik kreeg in 2017 de kans om met Remco een tournee te maken langs bibliotheken in Nederland. Ik zong niet, ik was de aangever. Ik haalde hem thuis op; zorgde dat het licht en het geluid goed waren en dat Remco de vragen uit de zaal kon verstaan. Dat was een heel plezierige samenwerking."

Remco Campert vervolgt in zijn voorwoord. 'Op een dag belde Rick de Leeuw me met de vraag of hij me kon interviewen. Tegenover de meeste interviewers behoud ik een zekere reserve. Men hoeft niet alles van me te weten. Maar tegen Ricks uitstraling was ik niet bestand. Ik vertrouwde hem en liet mijn tong de vrije loop. In het door Rick teweeggebrachte warme bad is het voor mij onbekommerd poedelen.'

Rick de Leeuw nu: "Na afloop van zo'n bijeenkomst in een bibliotheek was Remco vaak moe. Hij was toen al achter in de tachtig. In de auto vroeg hij dan: 'Rick, vind je het erg als ik even ga slapen?' En dan reden we terug met zijn slapende hoofd op mijn schouder. Dat is toch geweldig. Dan hoef je mij niet meer te vragen wat de zin is van het leven."

Roofkunst van missionarissen niet meer in trek

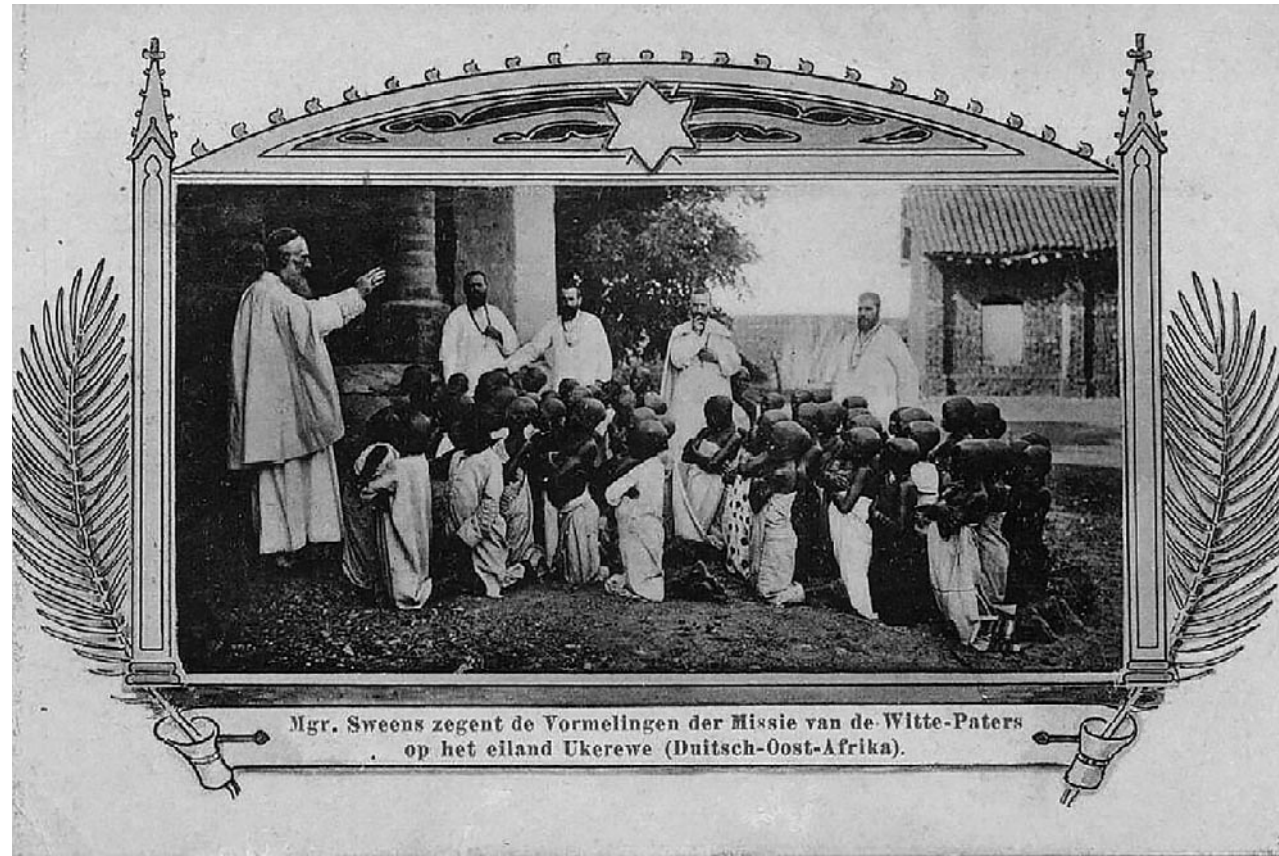
Het Afrika Museum is gesloten. De kunstvoorwerpen en nagebouwde dorpshuizen, bedoeld om 'het Nederlandse publiek kennis te laten maken met de missie, lokale religies en het alledaagse leven in Afrika', is niet meer van deze tijd. Het Wereldmuseum, dat de boel overnam van de Congregatie van de Heilige Geest, wil een 'museum voor mensen' zijn en legt de nadruk op iets als 'wereldburgerschap'. Dat schoot de paters in het verkeerde keelgat en ze zegden de huur op. Een bezoek op de valreep.

door JOHN JANSEN VAN GALEN

Het is gratis nu," zegt een voorbijganger aan wie Argus de weg naar het Afrika Museum vraagt. "Ja, weet ik, want het gaat dicht, hè?" "Ja," antwoordt hij. "Jammer. Waarom eigenlijk?" "Vanwege de representatie van het Afrikaanse continent," praat Argus de voorlichter van het museum na die hij raadpleegde. "De stereotypering klopt niet. Ze wonen daar niet meer in lemen hutten, maar in grote steden." Nou, vindt hij, "dan zetten ze er toch een bordje bij?" Inderdaad, niemand meent immers ook dat de plaggenhut in het Arnhemse Openluchtmuseum de huidige huisvesting van de Drentenaren representeert? Maar hier ligt de zaak ingewikkelder.

Het is druk in het museum, een dag voordat het zijn deuren sluit. Bij de ingang stuiten we op een echtpaar dat op de valreep nog een Afrikaanse krijgstrom heeft gescoord. Binnen is een breed spectrum van kunstvoorwerpen te zien: maskers, poppen, schilderijen die reflecteren op de slavenhandel, een fraaie naïeve verbeelding van de geschiedenis van Kongo, oorlogsvoorwerpen en grappige 'kappersborden'. "Met de tentoongestelde objecten willen de missionarissen van de Heilige Geest het Nederlandse publiek kennis laten maken met de missie, lokale religies en het alledaagse leven in Afrika," heet het.

Buiten, in het zachte zonlicht van de late novemberdag, hollen kinderen rond tussen de nagebouwde Afrikaanse 'woonerven' van weleer. "Dit is waar ze wonen!" roept een meisje opgeto-

Een vrome ansichtkaart.

gen, daarmee onbedoeld het bezwaar bevestigend van de museumvoorlichter. Een jongetje roept vanuit een namaak lemen, maar feitelijk betonnen hut: "Ik heb een heel leuk huisje!" Er is een 'huis van de oudste kleinzoon' te bezichtigen, een stal, een voorraadschuur, een 'woning van menstruerende vrouwen'. "Echt heel zonde," zegt een oude dame die moeizaam voortstapt over het pad van veldkeien naar de imposante Dogon dorpsgemeenschap. Ze bedoelt: dat dit weg moet.

We zijn hier in een van de meest idyllische streken van Nederland: de golvende, beboste heuvelrij in het Rijk van Nijmegen, waardoorheen snel vlietende beken naar de rivier stromen, met uitzichten op het brede Rijndal en het Reichswald aan de overzijde. 'Als in de oorschelp van de Heer' woonde Dries van Agt hier, in het kerkdorp Heilig Land Stichting: veilig, beschermd en afgeschermd van de boze buitenwereld. Hij doelde op zijn jeugd in Geldrop, maar hier, in deze weldadig beschut gelegen roomse enclave aan de voet van de Duivelsberg, kun je dat gevoel nog beter voorstellen.

Het Afrika Museum is in 1954 gesticht door de Congregatie van de Heilige Geest, honderden jaar nadat in Nederland de bisschoppelijke hiërarchie was hersteld en ons land een zelfstandige kerkprovincie van Rome was geworden. Een achter-

gestelde en genegeerde minderheid richtte zich op. Het was het begin van de gouden eeuw van het nationale katholicisme, waarin naar schatting liefst twintigduizend Nederlandse missionarissen, broeders en zusters, over de wereld uitzwermden om het ware geloof te verspreiden en goed te doen.

Op de valreep, een dag voor de sluiting, gaat de verslaggever voor het eerst van zijn leven de poort van het museum door. Al is hij in de omgeving geboren en getogen, hij moest blijkbaar bejaard worden eer hij hier komt. Dit is katholiek territorium en in de jaren vijftig be-

3181 Nederlanders namen na 1860 als Zouaven dienst in het leger van de paus

trad je dat als protestant niet. Als hij, veertien jaar oud, boodschappen ging doen, waarschuwde zijn moeder steevast: "Niet bij slager Rood. Die is rooms en stort zijn winst in de schatkamers van het Vaticaan." En zij was bepaald een verdraagzame vrouw.

Het verklaarde doel van het museum was aanvankelijk de 'verzamelingen' te tonen die de missionarissen op verlof meebrachten naar het vaderland. Nu zouden we misschien zeggen: hun buit. Of: hun roofkunst. Drie jaar geleden

kreeg het museum dan ook ongewenst bezoek van een vijftal militant ogende Franssprekende zwarte activisten, die een beeld in de wacht probeerden te slepen. "Het is ons erfgoed," verklaarden ze in een video. "We brengen alles terug naar huis."

De Nederlandse kerkprovincie liep voorop in de roomse missie, en des te meer naarmate men zich in Noordwest-Europa meer belaagd voelde door 'andersdenkenden'. Er ontstond een weerbarstig bolwerk van katholicisme. In het Westfriese Medemblik, omringd door andersgelovigen, duurde de mis veel langer dan in Brabant en werd het 'veertigurengebed' dat in het zuiden in onbruik was geraakt, nog in acht genomen. Argus' schoonmoeder bezocht er elke ochtend voor dag en dauw de mis en als op oudejaarsavond in heel Nederland de jaarwisseling met vuurwerk werd ingeluid, zonk de hele familie (minus schrijver dezes) op de knieën om de goddelijke zegen over het nieuwe jaar af te smeken. Mijn schoonouders verdienden 'een stoel in de hemel' omdat ze veertien kinderen hadden, van wie maar liefst drie zoons priester werden; een van hen zou zijn hele leven wijden aan de verbreiding van het katholieke geloof in Kenia.

Het was een strijdbaar geloof. Niet minder dan 3181 Nederlandse jongemannen namen na 1860 als Zouaven dienst in het leger van de

paus om diens grondgebied tegen republikeinse krachten te verdedigen, onder hen velen uit West-Friesland – er is daar nog een voetbalclub die De Zouaven heet. 'Da mihi Belgas,' telegrafeerde de fameuze missionaris Xaverius naar Europa: stuur mij Belgen. Hij bedoelde Hollanders, want dat waren 'onverwoestbare kerels', bestand tegen ontberingen. De term 'zeemansgraf' komt vaak voor in de reisverslagen en voor het thuisfront moest verborgen blijven dat de missionarissen diep in Brazilië de biechtstoelen vertimmerden tot konijnshokken, en dat in afgelegen oorden de hosties met hele badkuiten ineens geconsacreerd werden. De geloofsijver had zijn schaduwzijden. In China, later ook in Indië en Afrika, gingen nonnen als 'kinderraapsters' langs de deuren om kinderen, ook als ze allerminst in doodsnood verkeerden, onder valse voorwendselen te dopen; er besta-
aan zelfs instructieboekjes voor.

Met de kruistochten was de expansie van het christelijk geloof begonnen. *Sword follows cross!* Of andersom. Als de missie zich ergens vestigde, volgde spoedig, met het excuus van bescherming der missionarissen, de krijgsmacht. Aanvankelijk ging het om religieuze dienstverlening aan landgenoten overzee, later om bekering van inheemse volkstammen waartoe ook onderwijs, gezondheidszorg en landbouwvoorlichting dienstig waren.

'De missie met haar witte God speelde een belangrijke rol in de verspreiding van gevoelens van Westerse superioriteit,' schrijft in *Missievaders* de antropoloog Mar Oomen, geboren op een eiland in het Victoriameer waar haar ouders als missionaris werkten. 'Sterker: ze was erop uit het werk van tovenaars, medicijnmannen en kruidendokters in een kwaad daglicht te stellen.' Maar, voegt ze eraan toe, als de missionaris zich 'paternalistisch' opstelde en zich niet 'aanpaste aan de leefwijze van het land', kwam hij of zij niet ver. Eenzaam en hoog in het kille Sterrengebergte

Er zijn speculaties over een 'doorstart elders' in de buurt van Nijmegen

codificeerde een Nederlandse pater decennialang met groot geduld een reeks van de 623 talen die Nieuw-Guinea (Papua) telt.

Toen het Afrika Museum werd opgericht, liep het aantal roepingen in Nederland al sterk terug. Jan Bank, historicus van het katholieke volksdeel, wijst erop dat in het centrum van Jakarta nog prominent twee kerken staan: een neoclassicistische protestantse uit de tijd van de VOC en een neogotische uit de missietijd. "Maar door de secu-

larisatie is de aanwas van missionarissen uit Europa sterk verminderd. Missie en zending zijn vanuit Europees zicht ambities en activiteiten uit een ver verleden. Nu leveren Afrikaanse en Aziatische naties in Europese kerken vaak de priesters die hier ontbreken." En: "Het lijkt mij zinnig dat er een museum bestaat over de geschiedenis van missie en zending als fenomenen van de Europese kolonisatie."

In de lounge van het museum zegt een bezoeker na zijn rondgang langs de 'Afrikaanse huisjes': "Het is behoorlijk *unsettling* allemaal." Waarop zijn vriendin opmerkt: "Is juist goed voor je." Maar bij ons prangt vooral de vraag: waarom wordt aan de cultuurgeschiedenis van de roomse missie zo weinig aandacht besteed?

De grond, de opstallen en een omstreken deel van de collectie van het Afrika Museum zijn nog altijd eigendom van de Congregatie van de Heilige Geest. Maar organisatorisch ging het complex op in het Wereldmuseum, dat vestigingen heeft in Amsterdam (voorheen Tropenmuseum), Leiden (voorheen Museum voor Volkenkunde) en Rotterdam. Deze organisatie vaart een koers die haaks staat op de oorsprong van het museum en met name op het tentoonstellen van de Afrikaanse 'woonerven', dat nu beschouwd wordt als een verwerpelijke vorm van exotisme. Het Wereldmuseum

wil een 'museum voor mensen' zijn en legt de nadruk op iets als 'wereldburgerschap'.

De paters zegden de huur per ultimo 2024 op, waarna het Wereldmuseum besloot al eind november dit jaar zijn biezen te pakken. Er wordt gespeculeerd over een 'doorstart elders' in de buurt van Nijmegen, maar vooralsnog is de boel op slot.

Maar wacht even, er bestaat wel degelijk een 'missiemuseum' in Nederland, en wel te Steyl, gelegen aan een idyllische bocht van de Maas. Argus liep er onlangs vanuit Venlo heen over een paadje vlak

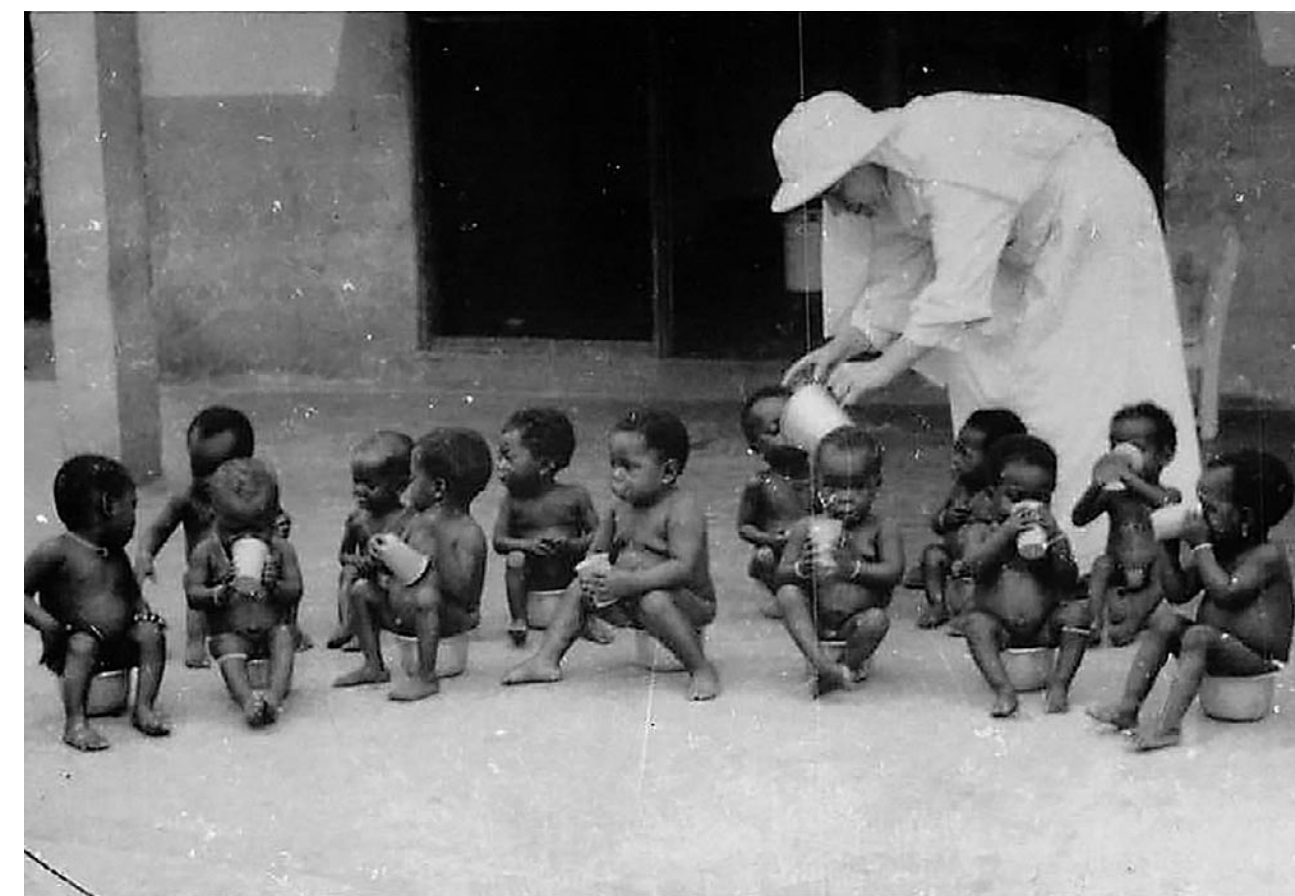
Het dorp is nu een toeristisch doelwit voor oudere echtparen met e-bikes

langs de rivier (en terug over net zo'n pad op de andere oever). Het 'kloosterdorp' is in zijn geheel een museum van katholicisme. Na 1871, toen rijkskanselier Otto von Bismarck met zijn *Kulturkampf* de Duitse katholieken een toentje lager wilde laten zingen, streken maar liefst vijf kloosterorden hier neer, vlak over de grens, en die zijn er nog, zij het sterk gekrompen.

Het dorp is nu een toeristisch doelwit voor oudere echtparen met e-bikes die op het terras koffie met appelgebak bestellen. Er is een zogeheten missiemuseum en aan de rivier ligt een weelderige botanische tuin vol planten die de missionarissen uit verre gewesten meevoerden. Opnieuw gaat het hier minder om hun missie dan om de trofeeën die ze huiswaarts brachten als ze na zes jaar eindelijk weer eens met verlof mochten: een paradijsvogel, een doodshoofdvlinder.

Het lijkt er steeds meer op dat Nederlandse katholieken zich generen voor hun geschiedenis en deze liefst wegmoffelen. Een missiemuseum dat die naam waard is, zou volop aandacht schenken aan de hand- en spandiensten die de missie verleende aan koloniale verovering, uitbuiting en onderdrukking, maar ook aan het geestelijke 'krankzinnige avontuur' (naar de woorden van wijlen Hans van Mierlo) dat deze vrome onderneming in wezen was.

Er ligt nu, daar bij Berg en Dal en de Heilig Land Stichting, een gouden kans: een gebouw, braakliggend land en een park waar wat ons betreft waarachtig die pittoreske Afrikaanse woonerven tot in lengte van dagen mogen blijven staan.

Zindelijkheidstraining voor kinderen, terwijl de zuster Memisamelk uitschenkt.

100 jaar Gerard Reve: feest met een bruin randje

Half december is het honderd jaar geleden dat Gerard Reve (1923-2006) werd geboren. Met uitspraken als ‘Gooi dat zwarte tuig eruit!’ laadde hij meermaals de verdenking op zich een racist te zijn, al ontkende hij dat zelf stellig, en houden velen vol dat het ironie was. Zou je, in het licht van de verkiezingsuitslag, kunnen zeggen dat Reve de geesten rijp heeft gemaakt voor Geert Wilders’ PVV?

door FRANK VAN DIJL

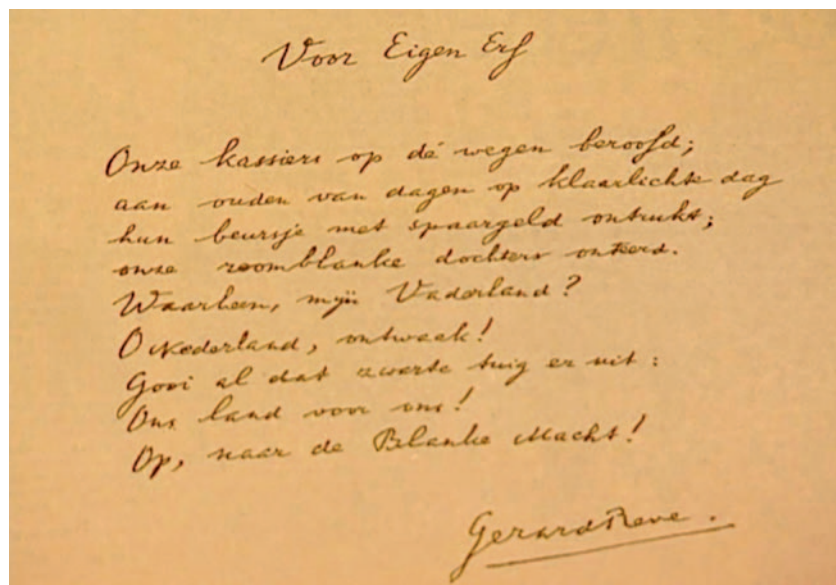
Vieren we de honderdste geboortedag van Gerard Kornelis van het Reve op 14 december of al een dag eerder? Een van de mythes die de ronde doen, is dat zijn vader bij het aangeven van zijn geboorte uit bijgeloof met de datum sjoemelde. Als 13 december 1923 op een vrijdag was gevallen, had de bewering misschien nog kunnen steekhouden, maar van een donderdag de dertiende heeft nog nooit iemand wakker gelegen.

In het door Joop Schafthuizen samengestelde *Album Gerard Reve* (1983) is een brief in facsimile opgenomen, waarin Reve verklaart eigenlijk op de dertiende geboren te zijn. De schrijver heeft wel meer verhalen rond zichzelf in de wereld gebracht die op gespannen voet staan met de werkelijkheid.

Gerard Reve honderd jaar. Het mooiste verjaardagscadeau had hij al te pakken op de avond van de 22ste november. De partij die Nederland wil teruggeven aan de Nederlanders, won de verkiezingen, de Nederlander komt weer op één te staan.

Niet langer hoeven we ons af te vragen: ‘Waarheen, mijn Vaderland?’ Niet langer worden ‘onze kassiers op de wegen beroofd, aan ouden van dagen op klaarlichte dag hun beurzen met spaargeld ontrukkt, onze roomblanke dochters onteerd’. Eindelijk is gehoor gegeven aan de oproep: ‘O Nederland, ontwaak!’ En de oproep: ‘Gooi al dat zwarte tuig eruit!’ zal zeker gevolg krijgen voor tuig van welke kleur ook. Want: ‘Ons land voor ons!’
Op, naar de Blanke Macht!

Voor *Eigen Erf*, het gedicht waarvan bovenstaande citaten zijn ontleend, werd in 2010 voorgeleed aan inwoners van Kerkrade, waar de PVV bij de Tweede Kamerver-

kiezingen van toen al met ruim 36 procent van de stemmen de grootste was geworden. “Het is net Wilders!” was de algemene reactie. Net Wilders... Hopelijk zou Reve, de auteur van het vers, de eerste zijn om dit een twijfelachtig compliment te noemen.

Het gedicht stond al in 1974 in studentenblad *Propria Cures*, afgedrukt in het duidelijk herkenbare handschrift van Reve – een mystificatie was dus uitgesloten. Het was dan ook niemand anders dan Gerard Reve zelf die het tijdens de *Nacht van de Poëzie* op 17 mei 1975 in Kortrijk voordroeg. “Het is een gedicht dat geheel geïnspireerd is door vaderlandsliefde, oftewel patriotisme,” zei Reve, die bij zijn opkomst de rechterarm geheven hield op een manier die onpretentieve associaties teweegbracht. Hij had zich omhangen met het ban-de-bomteken, een crucifix, hamer-ensikkel en het hakenkruis.

Direct na het optreden ontstak hij in blinde woede toen zijn bewonderaar André Haakmat hem voor de voeten wierp racisme te bedrijven onder het mom van deftige poëzie. Camera’s van het VPRO-televisieprogramma *Berichten uit de samenleving* legden het ontluisterende tafereel vast, het is te vinden op YouTube.

“Omdat die negers in Suriname 125 jaar geleden slaven waren, is dat het recht dat hun achterkleinkinderen naar Amsterdam mogen komen en van de steun leven?” raasde en tierde Reve, met de vuist op tafel slaand. Al die tijd was het hakenkruis op zijn borst prominent in beeld.

Tegen een BRT-televisieverlaggever zei hij: “Wat ik schrijf, of zeg, of doe, heeft op de loop der gebeurtenissen geen enkele invloed. Nu trekt niemand zich er wat van aan en over een paar jaar gooien ze alles weg.” Hij vergiste zich. Het publiek in

Kortrijk had hem al uitgejouwd en uitgescholden voor fascist, Haakmat had hem racisme aangewreven, maar het nachtelijke optreden bracht ook elders verontwaardiging teweeg. De Vara-radio schrapte een reeks van zes Reve-shows die op het programma stonden, indertijd bekende Nederlanders als Mary Zeldenrust, Benno Premesla, Hedy d’Ancona en Mies Bouhuys stelden een open brief op waarin zij Reve het recht op vrije meningsuiting niet ontzegden, maar zijn uitlatingen milieuverontreinigend noemden – welbeschouwd een eigenaardig verwijt.

Reve schrok op zijn beurt weer van de ophef en stuurde het ANP een verklaring waarin hij stelde dat het Nederlandse publiek hem te serieus nam. Hij had alleen de immigratiepolitiek van de Nederlandse regering willen aanvallen. Hij noemde *Voor Eigen Erf* ‘een primitieve – vermoedelijk in al te vulgare bewoordingen gestelde – alarmkreet, bedoeld om een paar miljoen mensen recht op te doen zitten en naar mij te luisteren. Ik bedoel niet letterlijk wat in het gedicht staat, want ik ben geen racist

Zou je, in het licht van de laatste verkiezingsuitslag, kunnen zeggen dat Reve de geesten rijp heeft gemaakt? Want zie, een partij die al jarenlang roept ‘Eigen volk eerst’, is nu de groot-

Gerard Reve op een plechtig moment.

en de Neger heeft mijns inziens recht op een plaats onder de zon, gelijkwaardig aan die van de blanke.” Hij meende dat ‘het masaal binnenlaten’ van mensen ‘voor wie er in Nederland geen werk, geen woonruimte en geen toekomst is, en slechts verpaupering en criminaliteit in het verschiet liggen, tot een ramp zal moeten voeren.’

Aan *Het Parool* schreef hij ‘geheel exclusief’ nog een ingezonden brief, waarin hij opwierp dat ‘de sarcastische humor’ bij zijn optreden in Kortrijk er metersdik op had gelegen. De pers was te kwader trouw geweest, want die had bijna alleen de foto’s geplaatst waarop het hakenkruis zichtbaar was. Opnieuw hekelde hij de ‘aan misdadigheid grenzende halfzachtigheid van de Nederlandse regering’. Hij beëindigde zijn bijdrage aan brievenrubriek ‘Maar meneer’ met het aankondigen van zijn nieuwe ‘levensroman’, inclusief prijsvermelding, de winkel moest wel blijven draaien natuurlijk.

De hele rel was niet de eerste en evenmin de laatste keer dat Gerard Reve de schijn van racisme op zich laadde. Hij had er in een brief aan Simon Carmiggelt, in 1972 opgenomen in *De Taal der Liefde*, al voor gepleit om Antillanen, Curaçaoters en Surinamers ‘allemaal met een zak vol spiegeltjes en krallen op de tjoeki tjoeki stoomboot te zetten enkele reis Takki Takki Oerwoud, meneer!’ Voor zijn uitspraken in een interview met Boudewijn Büch in 1983 in *Het Parool* bood de hoofdredacteur de lezers achteraf zijn excuses aan voor ‘dit broodje fascisme’.

Zou je, in het licht van de laatste verkiezingsuitslag, kunnen zeggen dat Reve de geesten rijp heeft gemaakt? Want zie, een partij die al jarenlang roept ‘Eigen volk eerst’, is nu de groot-

ste van Nederland geworden.

Was het bij Gerard Reve altijd nog mogelijk dat wat hij zei ironisch bedoeld was – hoewel ironie in het gewraakte gedicht ver te zoeken lijkt –, aan Geert Wilders lijken subtiliteiten niet besteed te zijn. Als Reve schrijft: ‘Uit de schatkamers van mijn geest verrijk ik mijn eigen volk en daarmee, zij het indirect, de gehele mensheid,’ kunnen we daar alleen om gniffelen. Was hij onze eigen volksschrijver of was hij eigenvolksschrijver? Dat hij duistere kanten had, laat zich niet ontkennen. Opvallend is overigens dat *Voor Eigen Erf* geen plaats kreeg in het zesdelige *Verzamelde werk*, dat is verschenen toen Reve nog in leven was.

De vraag die fans en niet-fans van Gerard Reve altijd heeft bezighouden: Meent hij wat hij zegt, moeten we hem au sérieux nemen, kunnen we hem altijd op zijn woord geloven?

In *Een circusjongen* (1975) fabuleert Reve dat zijn moeder hem na een bijna anderhalve dag aanhoudende barensood op de wereld zette en dat zijn ouders maandenlang moesten strijden om hem in leven te houden. Ook later zou Reve nog beweren dat zijn moeder geen melk had, maar zijn vader, die als Oom Jaap het kinderhoekje vulde van het communistische dagblad *De Tribune*, liet op 5 januari 1924 zijn lezertjes weten dat zijn vrouw de kleine stil kreeg met lekkere melk uit haar borst. Nop Maas verzucht op de derde bladzijde van zijn driedelige Revebiografie *Kroniek van een schuldig leven* (2009-2012): ‘Kom er maar eens uit.’

Sommige beweringen van Gerard Reve laten zich gemakkelijk weerleggen. Dat hij eigenlijk de zoon was van een Noorse zeeofficier die bij de slag om Narvik een zeemansgraf vond, en dat Karel van het Reve dus zijn halfbroer was, zij het zijn geleerde halfbroer. Dat hij in de jaren veertig als dienstplichtig kapitein heeft gediend in wat toen nog ‘Ons Indië’ heette – het ANP maakte er in augustus 1996 een nieuwsbericht van dat de kolommen van kranten als *NRC Handelsblad* en *Trouw* haalde.

Het duurde toch nog een week voordat het ANP rectificeerde. “Ik vertel wat er bij me opkomt, wat ik voor me zie. Of het waar is, maakt toch geen moer uit,” zei Reve toen de persdienst verhaal kwam halen.

Hoe het werk van een schrijver zich tot de werkelijkheid verhoudt, is één ding, maar omdat het werk van Gerard Reve in hoofdzaak autobiografisch is, moeten we ons ook afvragen hoe de schrijver zélf

Reve was een gelovig man.

FOTO'S VINCENT MENTZEL

zich tot de werkelijkheid heeft verhouden. Dat is des te lastiger omdat hij zich in zijn werk, maar ook daarbuiten, als publiek persoon een rol aanmat, vaak met de vette knip-oog van ‘het is maar ironie’.

Genoemde voorbeelden leiden tot de conclusie dat Gerard Reve zich flexibel verhiel tot werkelijkheid en waarheid. En dat was niet alleen iets van zijn latere schrijverschap. Al in zijn romandebut *De Avonden* (1947) beschreef (toen Simon van het) Reve een duidelijk herkenbare wereld die hij geheel naar eigen hand zette.

Generatiegenoot Willem Frederik Hermans rekende Reve tot de schrijverssoort die *zichzelf* (cursivering WFH) wil rechtvaardigen als mens en die ‘zal pretenderen zich zoveel mogelijk aan de werkelijkheid te houden’. Deze soort publiceert dagboeken, een autobiografie, een pseudo-autobiografie of een roman in de ik-vorm, betoogde Hermans in *Het sadistische universum* (1964).

Inderdaad is *De Avonden* een ik-roman, zij het in de hij-vorm, en evenzo kunnen de reisbrieven in *Op weg naar het einde* (1963) en *Nader tot U* (1966) gelezen worden als dagboekantekeningen.

Reve heeft altijd geschreven als een verslaggever die opschrijft wat hij hoort en ziet, maar hij doorspekte zijn teksten met particuliere oprispingen, gedachten, dromen, visioenen, hallucinaties – hij was als het ware de eerste *new journalist*, want altijd betrof hij zichzelf in het verslag, een subjectieve waarnemer van de hem omringende werkelijkheid.

In 1945 had hij als jonge verslaggever gewerkt bij het uit het schrijverschap de *zichzelf* (cursivering WFH) wil rechtvaardigen als mens en die ‘zal pretenderen zich zoveel mogelijk aan de werkelijkheid te houden’. Deze soort publiceert dagboeken, een autobiografie, een pseudo-autobiografie of een roman in de ik-vorm, betoogde Hermans in *Het sadistische universum* (1964).

en aan hallucinerend proza dat van losse associaties aan elkaar hangt. Ter verontschuldiging zegt hij: “De lezer zal misschien opwerpen, dat mijn betoog de grens van het geoudehoer nadert, of zelfs al overschreden heeft. Er is niets tegen geoudehoer, zolang er maar Gods zegen op rust, dat is wat ik altijd zeg.”

In *Op weg naar het einde* (1963) noemde Reve het schrijven een kwelling, maar het was voor hem ‘een magiese noodzaak’, liet hij aan Rob Nieuwenhuys weten, want: ‘Alles boezemt mij angst en verlatenheid in, waar ik ook ben, maar ik kan de ‘werkelijkheid’ om mij heen door het schrijven bezweren.’

Dat hij hier ‘werkelijkheid’ tussen aanhalingstekens zette, is veelbetekend. Het is maar net hoe de werkelijkheid zich voordoet en, in het geval van een schrijver, hoe die de zich aan hem voordoende werkelijkheid kan gebruiken. Er is altijd een teveel, de schrijver moet kiezen, herschikken, weglaten, toevoegen, om het verhaal dat hij vertelt waar te laten zijn, waarachtig, werkelijk.

Maar ook werkelijkheidszin speelt een rol: in welke context vertelt de schrijver zijn verhaal? Bij Reve lijkt die werkelijkheidszin vaak zoek. Had hij in Kortrijk niet kunnen aanvoelen dat hij op zijn minst misverstaan zou kunnen worden?

Terugkomend op de vraag of Gerard Reve, met zijn al dan niet ironisch bedoelde uitlatingen, de geesten rijp gemaakt kan hebben voor de verkiezingswinst van de PVV: dat ligt niet erg voor de hand. Het optreden in Kortrijk is bijna vijftig jaar geleden. In de marge van de toenmalige politiek had je de Nederlandse Volksunie, maar die heeft nooit lopen zwaaien met Revecitaten. Geert Wilders trouwens ook niet.

Wordt Gerard Reve überhaupt nog gelezen? Die liefhebbers die dat nog steeds doen, hebben de racistische oprispingen altijd al verworpen. Hoe vaak hebben zij zich niet in bochten moeten wringen om Reve goed te praten? “Het is maar ironie.”

Maar toch. In Reves laatste jaren, toen hij door alzheimer niet meer toerekeningsvatbaar was, tekende Ad Fransen uit zijn mond op: “Als je in de politiek iets wilt bereiken moet je zeggen: Blanken eerst!” Dat heeft Wilders misschien ergens opgepikt.

Jammer dat de honderdste verjaardag van de Grote Volksschrijver nu een bruin randje heeft gekregen.

Muziek als een lang vergeten geur van dorre takjes

Muziek is de schone taal waarin de componist en de uitvoerend kunstenaar uitdrukking geven aan bepaalde gemoedstoestanden.” De dirigent van de Twentse dorpsfanfare probeerde deze definitie ons in te scherpen. Hij slaagde in zijn opzet, want vijftig jaar later galmt die definitie door mijn hoofd als ik het boek van Jos Kessels lees, *Taal geven aan muziek*. Eens zien wat hij zegt dat muziek is.

Filosoof, schrijver en muzikant Kessels schreef eerder al boeken over muziek, vooral over de beleving ervan. In zijn nieuwste boek klaagt hij zich over de oppervlakkigheid van het gebruikelijke praten en schrijven over muziek. Het blijft bij formele analyses en technische aspecten. In alle talen wordt gezweven over wat de muziek te zeggen heeft. Waardoor raak je precies geraakt, ontroerd, vervoerd? Daarover zweeg ook de dirigent, terwijl: door die betovering ‘voel je de behoefte om je eigen ervaringen en ideeën erover te vergelijken met die van anderen’, schrijft Kessels.

In een soepele stijl, al valt er nooit zelfs maar te glimlachen, bespreekt hij wat de filosofie en de muziekgeschiedenis over de muzikale ervaring te zeggen hebben. Zo komt hij van Plato en Boëthius via positivisme, Heidegger, fenomenologie, Wittgenstein en postmodernisme weer uit bij Plato en Boëthius. Hij zet de verschillende muziektheorieën overzichtend neer, ook die van de scepticus die bestrijdt dat muziek diepgang en betekenis kan hebben. In die scherpe dialogen is de socratische gespreksleider – een rol waarmee Kessels furor heeft gemaakt – op zijn best. En uit zijn cultuurfilosofisch overzicht blijkt de alsmat toenemende individualisering en subjectivering. In de muziekfilosofie staat langzamerhand niet meer de muziek, maar de luisteraar centraal.

Op een derde van het boek introduceert hij pianoleraars Willemin K. ‘Van haar leerde ik voor het eerst achter de noten te kijken

Jos Kessels FOTO UITG. BOOM

en te zoeken naar het verhaal ervan,’ schrijft Kessels. Op ruim veertig pagina’s – je gaat denken aan verliefdheid – noemt hij telkens haar als grote inspiratiebron, die steeds de vraag stelde: ‘wat de betekenis is van wat je hoort, wat er door de klanken heen te horen is’.

Kessels beschrijft zijn eigen gemoedstoestanden als hij luistert naar Bach, Debussy, Louis Andriessen en een jazz-trio in het Bimhuis. Hele reeksen associaties, fantasievol, maar niet erg poëtisch, daarvoor zijn de metaforen te willekeurige: ‘Een onbegrijpelijk gebed zingen over vervloeiende luchtkastelen met tuinen vol afgeladen pruimbomen, een hagel van vette vruchten en vergezichten, een lang vergeten geur van dorre takjes, vochtig zand en platte grijze kiezelstenen, wat niet al.’

De associaties lijken mij ook te chaotisch en te persoonlijk ‘om een rol te spelen in het gesprek met anderen’, terwijl dat toch óók een doel was van zijn exercitie. Je kunt proberen woorden te geven aan wat muziek met je doet, ‘om je innerlijk oor te oefenen, je waarneming te scherpen, je beleving uit te breiden, je verbeelding te prikkelen, jezelf te onderzoeken.’ Zeker, en achter in het boek geeft een leuke ‘Praktijkwijzer’ in acht stappen weer hoe je daarmee zou kunnen beginnen. Dat kan de muzikale ervaring intensiveren van de introspectieve woorddenkers onder ons. Een gesprek erover is dan meer iets voor geliefden, die elkaar sowieso graag horen praten.

LINUS HESSELINK

Jos Kessels: *Taal geven aan muziek. Een nieuwe harmonieleer* Boom, € 24,90

Hans van Pinxteren vertaalt ook zijn leven glorieus

In de vierde eeuw na Christus stichtte kluisenaar Antonius in de woestijn buiten Caïro een koptisch klooster. Over deze heilige schreef Gustave Flaubert, die zich met Antonius vereenzelvigde en naar het Midden-Oosten reisde, zijn beeldhouwde roman *La Tentation de Saint Antoine* (1874); hij deed daar een jaar of dertig over. Tot in het zinsritme en de woordkleur wist hij het wezen van de woestijn te vangen.

In 1985 verscheen de Nederlandse vertaling van Hans van Pinxteren. Die was op zijn beurt een paar jaar met de tekst bezig, en reisde Flaubert achterna. Het zinnetje ‘*En face, le soleil s'abaisse*’ bezorgde hem slapeloze nachten. Eerst maakte hij ervan: ‘De zon zakt weg naar de einder,’ maar na zijn reis werd dat: ‘Rechts vóór zinkt de zon weg.’ Ofwel: het beschrijvende van de eerste versie is de zintuiglijke gewaarwording van de tweede geworden. De couleur locale had geholpen om de veelzijdige Franse stilist in het Nederlands weer te geven.

Vlak na zijn tachtigste verjaardag, 26 november j.l., publiceerde vertaler en dichter Hans van Pinxteren, sinds twee jaar ingezetene van het Rosa Spier Huis in Laren, zijn memoires met de montere titel *Hoe ouder hoe vrolijker*. Hoezeer vertalen en leven bij hem één zijn, moge blijken uit het feit dat de boektitel, een levenshouding die hij zich stilaan eigen maakte, rechtstreeks verwijst naar zijn omgang met de essays (1400 pagina’s!) van de zestiende-eeuwse filosoof Michel de Montaigne. Twaalf jaar deed Van Pinxteren daarover, en hij bracht zo in praktijk wat de auteur aanbeveelt: onverstoorbaar opgaan in je bezigheden voorkomt donker gepieker over het einde dat je toch niet ontlopen kunt.

‘Al mijn auteurs zijn levende auteurs,’ kan de vertaler uitroepen, en behalve een ode aan zijn leraar Frans, meester Kropman van het Ignatius college in Amsterdam, is dit boek ook een eerbetoon aan zijn clowneske vader, die revueartiest Buziau goed na kon doen (‘Ach mensen, schaf het geld toch af... En breng het maar naar mij!’) en die zijn zoon leerde om valse schaamte af te leggen.

Zonder Van Pinxteren hadden we geen Montaigne, Flaubert (*Ma-*

Hans van Pinxteren FOTO UITG. OEVERS

dame Bovary), Rimbaud, Balzac, Voltaire (*Candide*), Stendhal (*Het rood en het zwart*), Rabelais en Lao Tse gehad. Alleen al om die reden verdient het aanbeveling kennis te nemen van deze herinneringen van een meestervertaler, die veel over heeft gehad voor zijn werk, maar daar evenzeer veel aan heeft ontleend. In 1987 voltooidde hij zijn *Madame Bovary*-vertaling, inclusief de dooddoener van de dokter die Emma een braakmiddel voorschrijft: ‘Ik houd niet van halve maatregelen.’ De ironie is natuurlijk dat hij daarmee de dood van Emma juist bespoedigt. Kort nadat hij zijn vertaling had ingeleverd, lag Hans van Pinxteren achterover in de tandartsstoel: verstandskies eruit. De tandarts adviseerde hem ook de kies ernaast te laten trekken, met de woorden: ‘Ik houd niet van half werk.’ Van die tweede blijft u af, kon de gealarmeerde vertaler nog net verstaanbaar uitroepen. Tot op de dag van vandaag zit de tweede kies nog op zijn plaats.

ARJAN PETERS

Hans van Pinxteren: *Hoe ouder hoe vrolijker. Beschouwingen en verhalen over reizen en verdwalen, schrijven en vertalen, liefde en vriendschap* Uitgeverij Oevers, € 25

Alles wat het toverstokje van televisieproducent Harry de Winter (1949-2023) in de eerste vijftig jaar van zijn leven aanraakte, veranderde in goud, maar was hij eigenlijk een prettig mens? Daar dacht Annemieke Raatsie genuanceerd over. Ze werkte als opnameleider bij *Wintertijd*: Harry draaide favoriete plaatjes van de praatgrage gast die tegenover hem in de studio zat; 23 jaar op de buis, 188 afleveringen. De man kon niet interviewen, vond ze. Dat om te beginnen. ‘Harry kon geen vragen stellen, geen gesprekken voeren. Ook privé niet. Hij vroeg bijna nooit: hoe gaat het met jou? Het ging altijd over hem.’ Aan de andere kant: toen ze ernstig ziek werd, ‘formeerde hij een vangnet, regelde de ziekenhuizen, alles’. ‘Heel intens. Een vriend, een broer.’ Iemand met meer dan één dimensie, kortom.

Biograaf Edwin Gitsels portretteert in vierhonderd pagina’s een veelzijdige icoon die door een combinatie van noeste ijver, blinde ambitie, creatief talent en een flinke portie geluk het maximale bereikte van wat binnen zijn vakgebied voor hem was weggelegd. Bovenal was hij voortdurend een exponent van zijn tijd: tegendraads als puber, hip toen hip in de mode was, carrièretijger in de jaren tachtig toen het langharig werkschuw tuig collectief naar de kapper ging en een stropdas omknoopte. Zoon van ouders die de Holocaust overleefden. De brieven vol stoere praat die hij op zijn zeventiende vanuit een kibboets naar huis stuurde, bezorgden hun slapeloze nachten. Ma schrok van de meegepaste foto: ‘Misschien kun je ons het plezier doen om niet meer met die lange haren rond te sjouwen. Ik geneer me ervoor als je zo loopt.’ Pa, in een andere brief: ‘Geen flauwekul, niet met wildvreemde grieten op stap gaan. Afgelopen dus deze zaak, anders kom je maar meteen terug. Ik ben enorm kwaad.’

In tegenstelling tot zijn geleerde broer Micha, die het tot hoogleraar pedagogiek bracht, verliet hij de universiteit na acht jaar getob zonder als econoom af te studeren. Plaatjes draaien waarvan leeftijdgenoten op de dansvloer uit de bol gingen, dat vond hij pas leuk. Met zijn Hanneke betrok hij voor vier tientjes per maand een tweekamerkrot in de hoofdstedelijke Tuinstraat, ‘een hippieparadijs, uitgevoerd in paars, oranje en bruin, met een goudkleurig plafond. Elke avond was het feest met minstens tien mensen.’ En elke middag stond hij blootsvoets op de gitaar te tokkelen in het Vondelpark.

De herinnering aan een vakantie in een Fries dorp ‘met de toepasselijke naam Sexbierum’ ging vijftig jaar mee: ‘We hebben veer-

Harry de Winter (l) met zijn biograaf Edwin Gitsels.

FOTO MARION GOLSTEIJN/WIKIPEDIA

Hoe Harry de Winter zich door de tijdgeest blufte

tien dagen alleen maar seks, seks en nog eens seks gehad.’ Terwijl ze in de zomer van 1971 maandenlang in een versleten camper door de Verenigde Staten trokken, rommelden ze beiden met een ander, al werd pas jaren later duidelijk hoe dat precies zat. Hanneke nu: ‘Ik denk dat het de tijdgeest was.’

Hij vergaarde roem als diskjockey, wat van pas kwam bij zijn pogingen om in Hilversum aan de bak te komen. Zijn doorbraak beleefde hij bij het NCRV-programma *Filter*, dat hij via ‘zacht ellebogenwerk’ van braaf radiohoekje wist om te turnen tot een twee uur durend popprogramma. De protestants-christelijke zendgemachtigde hees hem op het schild als spreekbuis van de jonge generatie. Hij kreeg zijn eigen televisieprogramma, *Filter Furore Show*, en reisde weldra de wereld rond om op kosten van de NCRV de Bee Gees in Los Angeles, Earth Wind & Fire en Fleetwood Mac in Parijs te interviewen. Toen de omroep het na zes afleveringen welleltjes vond, had Harry de smaak te pakken en begon hij zijn eigen firma die de publieke omroep van kant en klare tv-producties voorzag. Voor de Vara maakte hij het jongerenprogramma *Je ziet maar*, bij de KRO was hij simultaan in de weer met *De 50 Plus Show*.

Halverwege de jaren tachtig kon geen zendgemachtigde nog om zijn IDTV heen. Hij werkte zes dagen per week zestien uur per dag, totdat hij in 1986 be-

sloot om het kalmer aan te doen en meer aandacht te besteden aan zijn vrouw, zoon en dochter. Dat wilde zeggen: ‘Maandagochtend half tien tot vrijdagavond drie uur is van mijn werk en de rest voor mijn gezin.’ Op vrijdagavond ging hij ‘steevast door het lint’, dat had hij nodig om de rest van de week te functioneren. ‘Ik hing de beest uit, werd dronken, ging af en toe vreemd en op zaterdagochtend was ik een leuke vader.’ Het ‘peeskaartje’ ten kantore van IDTV aan de Sarphatikade was een begrip. Creatief producent Els Rientjes memoreert: ‘Elke maandag werd ik gebeld door weer een ander meisje: ‘Harry heeft gezegd dat ik contact met jou op moest nemen.’ Dan zei ik tegen Harry: Is dit serieus? We hebben helemaal geen plek.’

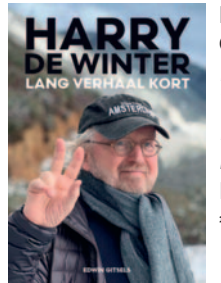
In de zomer van 1987 verwerfde hij de wereldrechten op de registratie van Madonna in De Kuip, een jaar later volgde Prince in de Westfalenhalle in Dortmund. Daarna zwaaiden internationaal deuren voor hem open die voor anderen gesloten bleven. Lang verhaal kort: in 1994 verkocht De Winter zijn IDTV – waar inmiddels honderd employés op de loonlijst stonden – voor zestig miljoen gulden aan het Britse mediaconcern Chrysalis. Op zijn 45ste multimiljonair, een gegeven waarmee hij pas na verloop van tijd verstandig leerde omgaan, zo erkende hij. Geld verdienen was niet langer de motor achter zijn bezigheden, maar hij bleef een harde werker, zij het

voortaan namens *Een ander joods geluid* (waarvan hij woordvoerder was), tv-zender *Het Gesprek* (geflopt), digitaal radiostation *#0Up* (geflopt), *TV Oase* (geflopt). Huisen in Amsterdam, Spanje en op Bonaire. In zijn laatste jaren manifesteerde hij zich als niet onverdienstelijke beeldend kunstenaar.

Hij overleed op 7 maart jongstleden, 72 jaar oud. ‘Een tv-producent is in de volksmond een rat, een zakkenvuller met een dikke sigaar. Dat is het beeld en dat heb ik altijd moeilijk gevonden,’ zei hij. Waarop interviewer Jeroen Pauw tegenwierp: ‘Je rookt sigaren, je rijdt in een dikke auto en je hebt veel geld. De buitenkant klopt redelijk.’

Misschien vond Harry de Winter in zijn hart dat hij was uitgegroeid tot het type man dat hem ooit met weerzin vervulde. Zijn biograaf toont overtuigend aan dat hij zich door de tijdgeest blufte met een bravoure die tegenwoordig niet meer zou worden gepikt.

RUDIE KAGIE

Edwin Gitsels: *Harry de Winter; Lang verhaal kort* FC Klap, € 22,50

Kerstmuziek in vele soorten

December en Kerstmis zijn in de klassieke muziek tijden van tradities met hoop op vrede op aarde. Het Rotterdams Philharmonisch Orkest geeft daaraan dit jaar op 15 en 17 december een nieuwe invulling met een eigentijdse dimensie. Beethovens *Negende symfonie* met de *Ode an die Freude* als slot ('*Alle Menschen werden Brüder*') wordt geflankeerd door de *Serenade to Music* van Ralph Vaughan-Williams en de wereldpremière van het opdrachtwerk *Europe* van Richard Rijnvos. Het is het eerste deel van Rijnvos' *Grand Atlas*, waarin alle werelddelen en alle landen aan bod komen in tornado's van citaten. Andrew Manze dirigeert, onder de solisten zijn sterren als sopraan Carolyn Sampson en bas-bariton Luca Pisaroni.

Voor de ouderwetse geliefde kerstfeer kan men terecht in De Doelen op 22, 23 en 24 december, met muziek van tal van componisten, gedirigeerd door Adam Hickox.

Het Nederlands Kamerkoor, begeleid door Concerto Köln met chef Peter Dijkstra, maakt een traditionele tournee met het complete, zesdelige *Weihnachtsoratorium* van Bach: 12 december in Concertgebouw Amsterdam, 19 in de Grote Kerk Lochem, 20 in het Utrechtsche TivoliVredenburg, 21 in De Doelen Rotterdam en 23 december in de Pieterskerk te Leiden.

De ook al zo traditionele *Kerstmatinee* van het Concertgebouworkest (op radio en tv, 25 december) heeft dit jaar met als dirigent Klaus Mäkelä een deels lichtig karakter met muziek van Felix Mendelssohn: *Ouverture Die Hebriden*, *Scherzo uit Ein Sommernachtstraum*, de concertaria *Infelice!* *Già dal mio sguardo* gezongen door sopraan Chen Reiss. Van zijn zus Fanny klinkt *Hero und Leander*,

Richard Rijnvos: wereldmuziek.

FOTO FRANK ZWEERS/RICHARDRIJNVOS.COM

een dramatische scène die vorig jaar door Reiss voor het eerst op de plaat werd gezet.

Het zwaartpunt van deze matinee is de *Derde symfonie 'Eroica'* van Beethoven, een keerpunt in de symfonische geschiedenis, twee keer zo lang als een symfonie van Haydn en Mozart. Beethoven wilde zijn revolutionaire werk opdragen aan de revolutionair Napoleon, maar schrapt diens naam nadat Napoleon zichzelf tot keizer had gekroond.

KASPER JANSEN

Kikkers in het Oudgrieks

Dionysus en zijn slaaf Xanthia maken een reis naar de onderwereld om Euripides terug te halen. Immers, Athene kampt met een ernstig tekort aan declamatoren die er nog iets van kunnen. Uiteindelijk komen ze met heel iemand anders thuis. Wie, dat gaan we hier niet verklappen. On-

derussen woedt er nog een harde strijd tussen de kikkers en de muizen. Die barsten regelmatig in gezang los op de melodieën van *When the Saints, My Bonnie lies over the ocean* en *Auld Lang Syne*, hier bekend van Hazes' 'Wij houden van Oranje om zijn daden en zijn doen'.

De film heet *Frogs*, en dat is dan meteen het enige hedendaagse woord erin; de productie is geheel opgenomen in het Oudgrieks, en dat is een primeur.

Twee jaar hebben studenten klassieke cultuur – inmiddels grotendeels afgestudeerd – aan de Universiteit van Leuven erin gestoken; een vriendengroepje dat zich eerst bezighield met parodieën op de in Vlaanderen populaire serie *Baantjer*. Uitgangspunt: teksten van Aristophanes, Euripides en Plato. Centrale figuur: de 27-jarige Thibaut Lejeune, die niet alleen het scenario schreef en de film monteerde, maar ook nog regisseur en cameraman was. Budget: vrijwel nul.

Een instelling ter verspreiding van het Oudgrieks in Athene doneerde een paar duizend euro, voor een camera en een drone. Er konden ook een paar kostuums van worden betaald, een plastic knots en reiskosten. Want de opnames werden in de Ardennen gemaakt, maar omdat de bergen daar niet echt hoog zijn, werd er een weekje Italië aan vastgeknoopt.

Een cinematografisch meesterwerk is het niet, wat wil je, de dialogen hebben iets omslachtigs, maar dat zal geheel in de stijl zijn van de klassiek Griekse denkers. Het enthousiasme is groots. Op het net te zien, met ondertitels in diverse talen, waaronder Nieuwgrieks en Nederlands. Een wondertje.

PAUL ARNOLDUSSEN

frogsthefilm.com

Still uit de film *Frogs*.

Waarom kippen niet vliegen

Ware tovenarij is de vermenging van sprookjesachtigheid met alledaagsheid, want dan lijkt het of alles een beetje magisch kan worden. Een kolfje naar de hand van de Tsjechische journalist-schrijver Karel Capek (1890-1938), die in de jaren dertig een prachtig boekje schreef over zijn foxterriër Dasja en een geestig portret van Holland, met een inventieve verklaring voor ons schildergenie: wij schilderen gewone dingen van dichtbij, en doen dat gezellig zittend. 'Hollandse kunst is er een van zittende schilders voor ingezetene steden.' Uit 1932 stamt het boek met negen sprookjes, voorzien van tekeningen van zijn broer Josef (die er ook een extra schreef), dat nu is vertaald door Edgar de Bruin. Het gaat over postbodes én draken, over musen én watermannen. Want ja, die laatste bestaan ook, er kwam er eens een 'bij mijn vader langs om zijn kies te laten trekken', en dat het een echte was 'kon je zien toen hij opstapte en een natte stoel achterliet'.

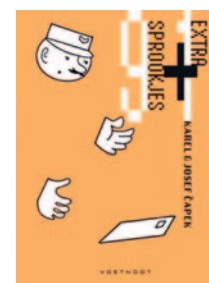
Uit 1932 stamt het boek met negen sprookjes, voorzien van tekeningen van zijn broer Josef (die er ook een extra schreef), dat nu is vertaald door Edgar de Bruin. Het gaat over postbodes én draken, over musen én watermannen. Want ja, die laatste bestaan ook, er kwam er eens een 'bij mijn vader langs om zijn kies te laten trekken', en dat het een echte was 'kon je zien toen hij opstapte en een natte stoel achterliet'.

En het is begrijpelijk dat we de vogels niet kunnen verstaan. Die gebruiken de menselijke taal alleen in de vroege ochtend, als wij nog liggen te pitten. Ze klagen dan hoofdzakelijk, en hebben het over Egypte of de Rivièra waar alles veel beter is. Of ze leggen uit waarom kippen niet kunnen vliegen. Lang geleden kwam er een engelenei uit de hemel, dat door allerlei vogels werd uitgebreed, behalve door de kip, want die had het zogenaamd te druk. Uiteindelijk kwam er een engel uit. Die gaf als dank alle vogels vleugels, behalve die kip. Daarom komt die nog steeds niet van de grond.

Schitterend is ook het verhaal over de postbode die onder het klaverjassen met kabouters hoort dat ze door een envelop heen kunnen voelen wat voor soort brief erin zit: 'Onverschillige brieven voelen koud aan, maar hoe meer liefde erin zit, hoe warmer de brief is.'

Daarop volgt een fraaie liefdesgeschiedenis, waarin een brief zonder adres of postzegel uiteindelijk toch razendsnel kan worden bezorgd. Voor deze miraculeuze wending in het verhaal heeft de eveneens geïnspireerde vertaler De Bruin de term 'poste restante pede' bedacht.

ARJAN PETERS

Karel en Josef Capek:
9 sprookjes
+ 1 extra
Vertaling:
Edgar de Bruin
Voetnoot,
€ 24

Uitslag

Zeg 'uitslag' en half Nederland raakt weer van slag, zo krabt zich menig een opnieuw achter de oren, anderen willen zelfs het woord niet langer horen, dat doet hen van de jeuk vergaan de hele dag.

Een groep voelt zich van hogerhand melaats verklaard, ook hoofdzeer blijkt spontaan de kop weer op te steken, netelroos, gordelroos en noem maar wat voor kweken, wie er gevoelig voor is blijft geen roos bespaard.

Kortom, half Nederland is flink gedeprimeerd en heeft de schurft in... En de rest die is 'in Geert'.

Meester en matroos

Er zou een dik boek geschreven kunnen worden over uniek drukwerk dat werd teruggevonden bij een *bouquiniste* op de kade van de Seine. Albert Callet schreef dat in 1899 in het dagblad *Le Rappèl*. Als voorbeeld noemt hij een exemplaar van *De droom van Poliphilus* van Francesco Colonna, het ultieme voorbeeld van uitnemend drukwerk door Aldus Manutius in Venetië. Charles Nodier, bibliothecaris, auteur en bibliomaan, was de gelukkige vinder. Hij zat erg krap bij kas, maar gaf zijn laatste zes stuivers toch uit aan *De droom*. Toen hij jaren later uit hoge geldnood een deel van zijn privébibliotheek moest verkopen, leverde die Aldus vierhonderd francs op.

Voor twintig stuivers kocht de politicus en bibliofiel Gabriël Hanotaux bij een bouquiniste een exemplaar van Caesars *De Bello Gallico*. Het had 'gebruikssporen', maar die bleken marginalia te zijn in het handschrift van Napoleon Bonaparte. Callet: 'De kades van de Seine waren lang het toneel van dergelijke wonderbaarlijke vondsten. Maar helaas, die wonderen zijn uiterst zeldzaam geworden.'

Verhalen over curieuze vondsten met een Nederlands tintje zijn schaars, maar wel heel aardig. Zoals de vondst van de Franse schilder en etser Charles Meryon (1821-1868) bij een bouquiniste: een geëst stadsgedicht van Parijs door de Amsterdammer Reinier Noods (1623-1664), die zijn werk signeerde als 'R. Zeeman'. Meryon was en is een groothed, maar deze ets van Zeeman, jubelde hij, had hem de weg gewezen naar de techniek waarmee hij zelf wilde tekenen. In een rijm roemde hij Zeeman als 'mijn meester en matroos'.

De feiten rond een vondst van dertien erotische prenten van de hand van Edgar du Perron zijn niet definitief opgehelderd. Ze verschenen in zeer beperkte oplage bij de spookuitgeverij Letterlievend Kabinet, Lichtmis uit spookstad Enschede. Een zekere B. Schneppenbaum haalt in zijn voorwoordje Kees Lekkerkerker aan, die in *Het*

Een van de aan Du Perron toegeschreven tekeningen, L'épateur épâté.

Parool van 19 december 1980 niet uitsluit dat dergelijke tekeningen bestaan. Dat is nogal vreemd: Schneppenbaum en Lichtmis wisten blijkbaar niet dat Hans Keller al op 12 juli 1968 in de *Volkscrant* had gemeld dat die prenten door de Belgische criticus Herwig Leus waren gevonden in 'een boekenstalletje langs de Seine'. Een terloopse mededeling, want Leus was op zoek naar erotica van Louis Paul Erwt, beter bekend als Louis Paul Boon. Misschien waren Du Perron en Boon in dezen wel een en dezelfde. Was Boon de matroos van Du Perron?

ED SCHILDERS

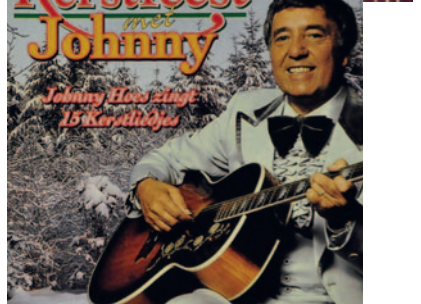
Die zwarten zijn immers niet pluis

Uitsluitend Amerikaanse rappers mogen nog over niggers zingen (in hun geval een geuzennaam), op overige negerliedjes rust in binnen- en buitenland een taboe. Het gaat om duizenden teksten die zelden racistisch geladen zijn, maar vanwege het omstrede 'n-woord' niet meer kunnen. De gevoelswaarde van een woord kan veranderen, realiseerde zich de socialistische *Bänkelsänger* Ernst Busch, die zijn *Ballade vom Nigger Jim* uit 1931 dertig jaar later andermaal op de plaat zette, dit keer herberijmd als *Ballade vom Neger Jim*.

Intussen kan ook die herziene versie niet meer. Het betreft een invoelend lied over een arme drommel die wegens een minimaal vergrijp – 'eine Lady hat er geküsst, das Vie' – onder 'bijbels gezang' in het zuiden van de Verenigde Staten aan de hoogste boom wordt opgeknoopt. In 1965 oogstte de Zangeres zonder Naam applaus met de protestsong *Hij was maar 'n neger*. Zwarte man zoekt kamer, maar geen hospita wil aan hem verhuren. Het loopt tegen kerst. De parallel tussen de dolende zwarte man en de zoektocht naar een slaapplek voor Maria, Jozef en hun kindeke ligt voor de hand. 'Hij was maar een neger, zo'n zwarte/ zoiets haal je niet in je huis/ omdat je 't noodlot dan tarte/ want die zwarten zijn immers niet pluis.' In 1995 vertolkte tekstschrijver Johnny Hoes de aanklacht op zijn epee *Kerstfeest met Johnny*. Net op tijd, want drie jaar later incasseerde Rob Muntz boegeroep met zijn interpretatie van hetzelfde lied. Geen omroep wilde het draaien.

Wie de clip nu opzoekt op internet, stuit langdurig op de mededeling: Deze video is verwijderd wegens schending van het YouTube-beleid voor het aanzetten tot haat. Dat lijkt wat kras, Muntz zal geen kwade bedoelingen hebben gehad, al blijft onduidelijk wat zijn intenties dan wél waren.

De racistische lading van het woord 'neger' had consequenties voor het *Liedboek voor de Kerken*, uitgebracht in 1973 en herzien in 2013, dat door verschillende kerkstromingen wordt gebruikt. Theoloog, schrijver en dichter Willem Barnard (1920-2010) liet zich inspireren door een Engelse hymne uit de zestiende eeuw. Hij bezingt een visioen, een 'eindeloze rij', waarin 'de negers met hun loftrampet/ de joden met hun ster/ wie arm is, achterop gezet/ de vromen van oudsher' meelopen. De stoet is op weg naar Jeruzalem, waar 'geen pijn en geen verdriet' meer zullen zijn, noch 'angst en armoë'. De strekking is duidelijk: de machtelo-

zen, armen en verdrukten worden beloofd met een ereplaats.

Hoe nobel de strekking van het lied ook is, van geen koor mag worden verlangd dat daar het n-woord nog over de lippen komt. Er kwam dus een herberijming, zonder negers en joden: 'Hoor! Gospelzang, trompetgeschal/ 't halleel – uw naam is groot/ Loof God die machten breken zal/ en van hun tronen stoot.' Predikant en dichter André Troost schreef in het *Nederlands Dagblad* dat hij de aanpassing bepaald geen verbetering vond. Bijna niemand kent de betekenis van het woord 'halleel' (joods loflied) en het veelbelovende perspectief voor vervolgde bevolkingsgroepen was vervangen door wollige abstracties. Als het aan dominee Troost had gelegen, was ervan gemaakt: 'Mandela is er, met trompet/ en Anne Frank, met ster/ wie arm is, achterop gezet/ de vromen van oudsher/ van alle kanten komen zij.' Inderdaad veel beter dan wat het uiteindelijk geworden is, maar kansloos aangezien de nieuwe tekst al was opgenomen in de digitale versie van het *Liedboek*.

Overigens verkiezen zingende gelovigen gedrukte woorden op papier boven het beeldscherm, dus het kan nog even duren voordat de omstrede versregels van Barnard uit de kerk zijn verbannen.

RUDIE KAGIE

‘Altijd beetje hongerig van tafel gaan’

In heel wat artikelen over voeding en gezondheid wordt de Amerikaanse hoogleraar, auteur en journalist Michael Pollan geciteerd: “Eet niet wat je oma niet kende.” Het gekke is dat Pollan het niet over een grootmoeder had, maar over een overgrootmoeder. In zijn boek *The omnivores dilemma* staat: ‘Don’t eat anything your great-great mother would not recognize as food.’ Heb ik zin om me aan zijn advies te houden? Wat mijn overgrootmoeders in de keuken klaarmaakten, kan niet veel soeps geweest zijn. Grote gezinnen, minimaal inkomen. Arbeidersklasse. Armoede. Veel aardappelen, weinig groente, soms een stukje vlees.

Ook het eten van mijn oma’s kan ik mij nauwelijks herinneren. Wel kan ik duizend en één dingen opnoemen die zij nooit hebben gegeten, zoals knoflook, banaan, paprika, pizza, camembert en pasta carbonara. Als ik vanwege een verjaardag bij opa en oma op bezoek ging, bestond de feestelijk traktatie uit een koekje bij de thee en een kopje soep. De humeurige oma naar wie ik ben vernoemd, maakte

soep van bij de paardenslager gekochte knoken waarin ze groenten en vermicelli tot drab kookte. Op de soep, waarvan ik de mufte, zurige geur nog kan oproepen, lag een vet-tige grijze schuimlaag. Haar man, mijn lievelingsopa Albert, ontvluchtte het huis en zat zoveel mogelijk bij de Bosbaan te vissen. Op de veranda zag ik wel eens een karper in een teil rondzwemmen, maar karper heb ik toen nooit gegeten.

Mijn lievelingsoma Pietertje was er trots op dat ze dienstmeisje was geweest bij de burgemeester van Papendrecht. Ik herinner mij een toetje: een diep bord vol melk waarin een beschuit dreef, met een schepje suiker. Opa Frans, die altijd zweeg, had een volkstuin met bloemen, groenten, fruit en kippen. Ik mocht helpen bij het plukken van aalbessen en tuinbonen met akelig kleverige luizen op de schil. Dat eten lekker kon zijn, ontdekte ik pas in mijn puberteit bij andere, hoger opgeleide gezinnen.

In een interview in 2018 legde Pollan, zoon van een schrijver/financieel adviseur en een columnist, uit wat hij met zijn over-

Een verlaten tafel.

grootmoederadvies had bedoeld. “Hoe bewerkte het product, hoe problematischer. Koop geen eten met ingrediënten die een achtjarige niet kan uitspreken. Negeer gezondheidsclaims op verpakkingen.” Van Pollan kwam ik meer dan driehonderd citaten tegen, waarvan één wel erg moeilijk is op te volgen: verlaat de tafel altijd een beetje hongerig.

De voedselindustrie mag het woord gezond niet op een verpakking afdrukken, maar weet wel met allerlei trucjes consumenten tot

aankoop te verleiden. En product is bijvoorbeeld ambachtelijk gemaakt, traditioneel, authentiek en supermakkelijk en snel klaar te maken. Het toppunt van ‘snel klaar’ zijn de tussendoortjes van Unox. Op een kartonnen beker staat het suggestieve woord GOOD heel wat groter afgedrukt dan het woord pasta. Je giet kokend water in die pot, wacht even en dan is je eten klaar. Koken met water. Sneller kan niet! Een recept voor in cider gestoofde spitskool:

- 1 klein spitskooltje, fijngesneden
- 1 ui, gesnipperd
- 2 aardappelen, geschild, in blokjes
- 1 appel, in schijfjes, zonder klokhuis
- ca. 350 ml cider (brut)
- 5 geplette jeneverbessen
- 25 g boter
- zout en peper

Fruit de ui in de boter zacht en glazig. Voeg spitskool, aardappelblokjes, jeneverbessen, wat zout en peper en de cider toe. Leg het deksel op de pan en stooft op een vrij laag vuur circa 25 minuten. Leg na 15 minuten de appelschijfjes op de kool. Lekker bij kip of kalfslever.

ANNE SCHEEPMAKER

TER VEILING

Klaas Gubbels (1934) slaat ons gewoonlijk met koffiekannen om de oren, een reeks ervan noemde hij Super saaiestillevens. Tegenover interviewer Cherry Duyns nuanceerde hij dat: “Ik wil bewust dat saai omdraaien. Dus dat het saai iets is.” Dit is iets anders: een zeefdruk (nr. negen van twintig), Gat in de heg uit 2007, geïnspireerd door Knielen op een bed vollen van Jan Siebelink.

Openingsbod € 125, bod 1 december € 125, sluitingstijd 12 december 21.06 uur.
Kunstveiling.nl

Uitbundig

In het najaar vieren we de eerste Doyenné. Keihard nog toen ik hem kocht, maar al met de heimzinnige rosse glans onder de schil die verraadt dat er beweging is van binnen. Op de fruitschaal zie je hem langzaam veranderen. De eerste dagen houdt hij zich afzijdig, maar dan kruipt hij langzaam, langzaam, naar de andere vruchten toe. Terwijl buiten de merels naar de laatste

is een genoeg ernaar te kijken, een genoeg dat geen vergelijk is met het ogenblik dat de smaak in je mond ontploft.

Omdat de herfst in volle gang is, nadert de dag van mijn verjaardag, waarop ik, gelijk de ter dood veroordeelde, altijd mag kiezen wat ik eten wil. “Zeg het maar, wat zal het zijn?” Zoals gewoonlijk wordt het zuurkool met confit de canard. Confit de canard uit blik, want die is het lekkerst en brengt bovendien het ritueel mee van het opendraaien van het blik. Wat alleen lukt met behulp van het minstens zestig jaar oude blikopener-tje dat nog van mijn ouders is geweest, waarbij een gekarteld wielje de hoofdrol speelt. Om het door het blik te jassen, dat op kranten in een vuilniszak staat, trek ik zo’n grote ovenhandschoen aan, waarmee gewapend ik het blik kreunend en steunend te lijf ga, om het in precies tweeëntwintig slagen klaar te maken voor pan en bereiding.

Confit de canard en een peertje toe, lekkerder zal het niet gauw worden.

GUUS LUIJTERS

KLEIN GELUK

druiven springen, een sprong die vaak een sprong in de leegte blijkt, zoekt mijn Doyenné het gezelschap van mandarijn en goudreinet, sterappel en Cox en schurkt behaaglijk tegen ze aan.

De vijfde dag is het tijd om de duimen er eens in te zetten, de zesde dag is voor twijfel, maar op de zevende dag gaat het mes erin, waarna de peer, in glanzende helften verdeeld, zijn iets gefermenteerde vocht uitbundig laat stromen. Het